

TARTU ÜLIKOOL
Majandusteaduskond
Ettevõtetmajanduse instituut

Marit Sarapuu

KOLMANDA SEKTORI RESSURSID JÄRVAMAAL

Magistritöö

Juhendaja: lektor Merike Kaseorg

Tartu 2014

Soovitan suunata kaitsmisele

(lektor M. Kaseorg)

Kaitsmisele lubatud “ “..... 2014. a.

Juhtimise õppetooli juhataja

(prof. M. Vadi)

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

(M. Sarapuu)

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. KODANIKUALGATUS JA KOLMAS SEKTOR.....	6
1.1. Kolmanda sektori areng ja mõiste määratlemine	6
1.2. Vabatahtlik tegevus	16
1.3. Kodanikeühenduste rahastamine Eestis	20
2. KOLMANDA SEKTORI ARENGUPERSPEKTIIVID JÄRVAMAAL.....	31
2.1. Järvamaa lühituvustus, uurimismetoodika ja valimi kirjeldus.....	31
2.2. Ülevaade Järvamaa kolmanda sektori ühenduste uuringu tulemustest.....	39
2.3. Kokkuvõtted ja järeldused uurimusest	54
KOKKUVÕTE.....	60
VIIDATUD ALLIKAD	63
Lisa 1. EKAKi rakendamise pikaajalised ja lühiajalised prioriteedid.....	72
Lisa 2. Eesti regionaalvaldkonna toetuste statistika maakondade lõikes	73
Lisa 3. Küsitluse ankeet.....	74
Lisa 4. Intervjuu küsimused	80
SUMMARY	81

SISSEJUHATUS

Eestis on viimastel aastatel aktuaalseks muutunud kolmanda sektori areng. Kolmas sektor hakkas välja kujunema 1990. aastate algusest, läbi Eestis toimunud reformide ja seaduslike regulatsioonide. Samas oli näha väga algelisi märke juba 1980. aastate lõpupoole, kui loodi rahvuslike liikumiste näol esimesed seltsid, rahvarinne, komiteed, mis tegid tee avatuks kodanikualgatuse kujunemiseks (vt. alapeatükk 1.1.).

Et kodanikuühiskond eksisteeriks, vajatakse ressursse, et aidata ühendustel soetada, saavutada, arendada midagi olulist ühenduse jaoks. Esiteks tuleb kindlaks määrata, milliseid ressursse on vaja eesmärkide täitmiseks ning seejärel tuleb need leida. Ressursse võib liigitada rahalisteks (finantseerimise või toetuse allikad), materiaalsed või tehnilised (sobivad ruumid, tehnoloogia), inimressursid (ühenduse liikmed, vabatahtlikud, koostöövõrgustikud) ning ajalised ressursid (projekti läbiviimise kõige efektiivsem aeg). (Clark *et al.* 2004: 9)

Kolmanda sektori moodustavad omaalgatuse ja vabatahtlikkuse põhimõttel kasumit mittetaotlevate ühenduste (mittetulundusühingud, sihtasutused jms) ja huvigruppide (seltsingud jms) vormis toimivad ühendused, mis jagunevad kaheks: kohaliku omavalitsuse poolt loodud mittetulundusühendused, tegeletakse peamiselt avaliku huvi esindamisega, teenuste pakkumisega ning teisalt vabatahtlike tegevus, kus inimesed vabal tahtel teevad tööd kellegi või millegi hüvanguks.

„Kodanikuühiskond tasakaalustab erasektori ja avaliku sektori mõju ühiskonnas – seetõttu on mõnikord sünonüümina kasutusel väljend kolmas sektor. Terminite teine tähendus on ühiskond, kus inimese põhiõigused ja -vabadused on kaitstud ning kus tal on võimalik poliitilisi otsuseid mõjutada. Sellise ühiskonna üks osa on riigist ja äriest suhteliselt sõltumatu ühiskonnasfäär, sh. mittetulundussektor“ (Lagerspetz 2007: 9-10). Kodanikuühiskonda kujutatakse kui sotsiaalset interaktsiooni sfääri, mis asub majan-

duse ja riigi vahel. Sinna hulka kuuluvad intiimne sfäär (perekond), assotsatsiooniline sfäär (eelkõige vabatahtlikud ühendused), sotsiaalsed liikumised ning avalik kommunikatsioon (meedia). Kodanikuühiskonda iseloomustavad järgmised fundamentaalsed tunnused: nende rohkus, turundus, privaatsus ja seaduslikkus (vt. alapeatükk 1.1.).

Mittetulundusühenduste tegevuse rahastamine on oluline aspekt kolmanda sektori jätkusuutlikkuse tagamises, sest olenevalt sellest, kui suures mahus suudetakse rahastada vajalikke tegevusi erinevates ühendustes ja valdkondades, sõltub sellest ka Eesti kolmanda sektori areng ja nende poolt pakutavate teenuste kvaliteet. Lähtudes eelnevast, on käesoleva magistritöö eesmärgiks selgitada välja, kuidas Järvamaa kolmanda sektori ühendused kasutavad olemasolevaid ressursse, et arendada ühenduste huve. Vajalikud ressursid on liikmeskond, rahastamisallikate olemasolu, palgalised töötajad, koostöö teiste ühenduste ja organisatsioonidega. Eesmärgi täitmiseks püstitatakse järgnevad uurimisülesanded:

- selgitada, kust algab kodanikuühiskond ja mis ajendab kodanikualgatusetele;
- selgitada vabatahtlikku tegevust;
- tuua välja kodanikualgatuslike ühenduste rahastamise allikad Eestis nii riigi kui ka kohaliku omavalitsuse baasil;
- kirjeldada kodanikeühenduste rolli Eestis;
- viia läbi küsitlus ja intervjuu Järvamaa kodanikualgatuslike ühenduste hulgas;
- analüüsida küsitluse ja intervjuude tulemusi;
- teha uuringu tulemuste põhjal järeldusi.

Teoreetilises osas käsitletakse erinevate autorite seisukohti, mis kirjeldavad kolmanda sektori mõistet ning selle kujunemist ja selgitatakse vabatahtlikku tegevust. Uuritakse kolmanda sektori rolli Eestis, tuuakse välja, millised on võimalikud kolmanda sektori ühenduste rahastamise allikad Eestis nii riigi kui ka kohaliku omavalitsuse tasandil. Empiirilises osas antakse lühiülevaade Järvamaast, töös kasutatud uurimismetoodikast, valimi koostamisest ning analüüsitakse uuringuid ja intervjuusid, mis viidi läbi Järvamaa kolmanda sektori ühenduste seas. Magistritöö tulemusena tuuakse välja kolmanda sektori ühenduste ressursid.

Minu erilised tänusõnad kuuluvad juhendajale Merike Kaseorule, kes andis heatahtlikult ja suunavalt nõu töö kirjutamisel. Soovin tänada ka kõiki inimesi, kes vastasid küsitlusele ja osalesid intervjuudes ning andsid sellega enda panuse töö valmimisele.

1. KODANIKUALGATUS JA KOLMAS SEKTOR

1.1. Kolmanda sektori areng ja mõiste määratlemine

Käesolev alapunkt on sissejuhatuseks kolmanda sektori teemasse, millega antakse ülevaade kolmanda sektori kujunemisest, kolmandat sektorit puudutavatest mõistetest ja rollist, mida ta edendab.

Mittetulundustegevus, mis on kolmanda sektori üks põhitegevusi, baseerub ühistegevuse põhimõtetel, millele pandi alus Inglismaal juba 19. sajandil (Leetsaar 2001: 59). 20. sajandi viimase 25 aasta jooksul arenesid Euroopas jõudsalt kolmanda sektori ühendused Chavezi ja Monzóni (2007: 15) arvates just turgude majanduslike raskuste tõttu, et leida konkreetseid lahendusi sellistele probleemidele nagu näiteks pikaajaline töötus, sotsiaalne tõrjutus, hoolekande nõrgenemine maapiirkondades, suurenenud nõudlus linnaruumi järele, tervishoid, haridus, pensionäride elukvaliteet jne. Kodanikualgatus tekkis Eestis seltsiliikumiste näol ning sellega kaasnenud ühistegevusliikumise väljundid langesid perioodi, mil toimus taasiseseisvumine ning mil leidsid aset muutused poliitilises, ühiskondlikus ning majanduslikus korralduses (Leetsaar 2001: 59). Kodanikualgatusele andsid tõuke 1980. aastate lõpus toimunud rahvuslikud liikumised (Eesti Muinsuskaitse Selts, Rahvarinne, Eesti Kodanike Komitee jpt) (Raudla 2002: 26). Võib väita, et see protsess aitas kaasa kodanikuühiskonna ja sotsiaalsete liikumiste tekkimisele ja arengule (Trummal, Lagerspetz 2003: 32). Rikmann *et al.* (2007: 10) leidis, et taasiseseisvumisele järgnenud majanduslangus, mis kodanikualgatuse seisukohast tähendas oluliste ressursside, majanduslike võimaluste ja vaba aja vähenemist, vähendasid kodanikualgatusi. 1990. aastate keskpaigas hakati välja töötama mittetulundustegevust reguleerivat seadustikku, millega loodi kodanikualgatuse toimimiseks vajalik õiguslik keskkond. Üha kasvava kodanikualgatuslike organisatsioonide tegutsemiseks vajalik koolitus- ning rahaline abi tuli aga enamjaolt

väljastpoolt Eestit. 1990. aastate teisel poolel hakkasid tõhusamaks muutuma kodanikuühiskonna arenguvõimalused tänu ühiskonna üldisele demokratiseerimisele. Eeskuju võeti kodanikuühiskonna arendamiseks väljastpoolt Eestit, eelkõige Saksamaalt ja Soomest (Rikmann *et al.* 2007: 11; Raudla 2002: 26).

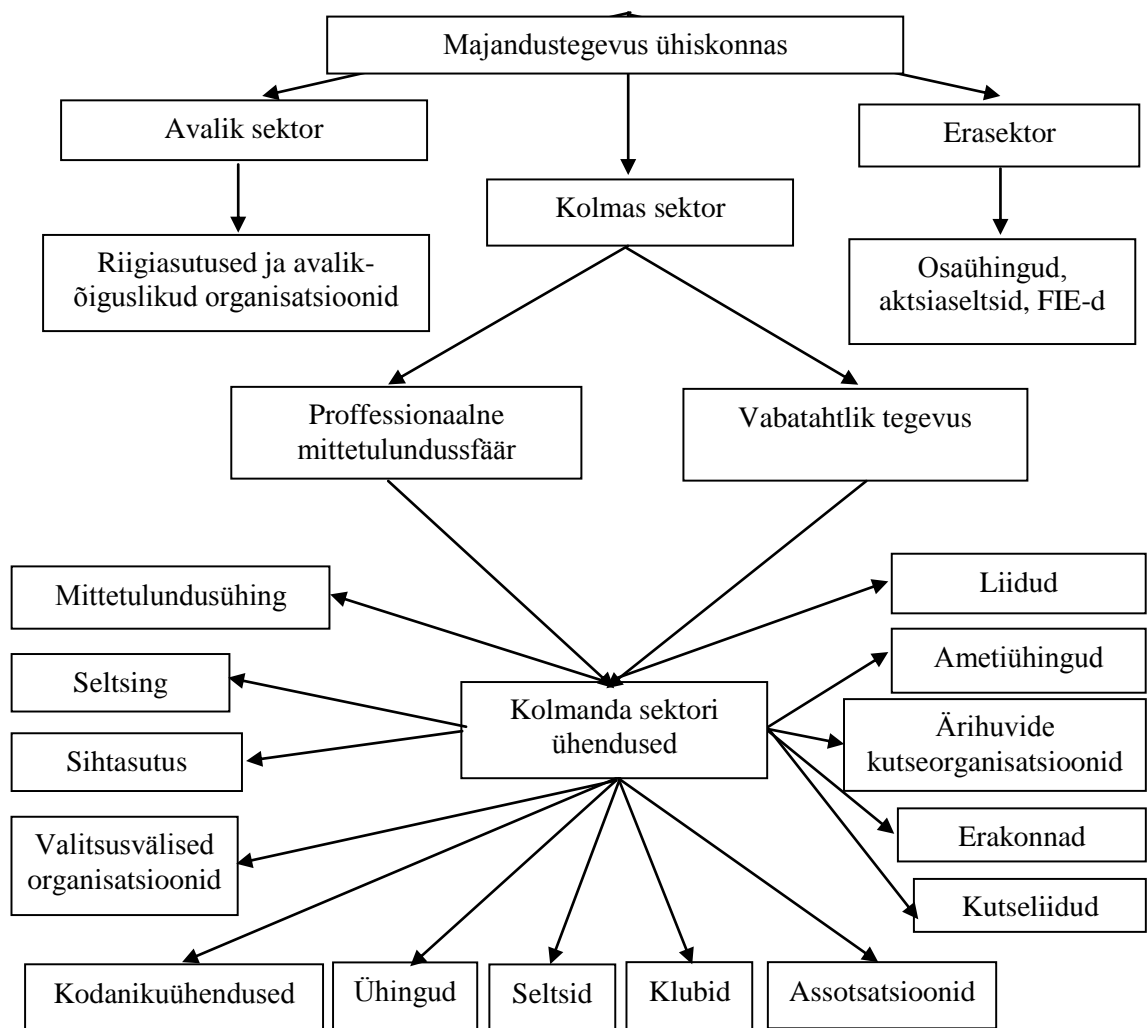
Haameri (2003) sõnul võttis 1990. aastal asutatud kolmanda sektori arengut toetav Avatud Eesti Fond kasutusse mõisted kolmas sektor, mittetulundusühing ning seltside kaudu ka teenuste osutamise ideoloogia. Trummali ja Lagerspetzi (2003: 32) ning samuti autori arvates said just kodanikualgatus ja kolmas sektor alguse tänu nendele revolutsioonilistele liikumistele ja protsessidele, mille algatajaks oli rahvaliikumine eesmärgiga ühiskonnas esinevate probleemide osas kaasa rääkida. Ramos ja Mourão (2013: 2) viitavad, et kolmas sektor on tänapäeval märkimisväärse tähtsusega ning seda mitte ainult oma kvalitatiivsusega, vaid ka oma struktureeritud iseloomu ning majandusliku ja ühiskondliku rolli tõttu. Kolmanda sektori ühenduste hulgas on väga erinevate tegutsemispõhimõtete ja ressurssidega organisatsioone. Osalus katusorganisatsioonid ning koostöö valitsusasutuse, äriühingu või kohaliku omavalitsusega näitavad ühenduse tegevuse haaret, potentsiaalset mõjujõudu ja kaudselt ka võimet uusi ressursse leida (Lagerspetz 2007: 160). Nelson *et al.* (2005: 14) toovad välja, et kolmas sektor suudab tegeleda efektiivsemalt sotsiaalsete probleemidega, kuna nad on lähedasemad sihtgruppidega ning nende ressursside kasutamine on rohkem läbimõeldum. Howardi (2003: 21) arvates on kodanikuühiskond mõeldud kõikidele inimestele, olenemata sellest, millisest keskkonnast nad pärit on. Ta viitab, et kodanikuühiskond koosneb organisatsioonidest ja ühendustest, mis on formaalselt loodud, õiguslikult kaitstud, iseseisvalt juhitud ning millega kodanikud saavad liituda vabatahtlikult.

Edwards (2004: 53) jagab kodanikuühiskonna kolmeks ja vaatleb seda kui:

- assotsiatsiooniline tegevusväli – riigist ja majandusest eraldiseisev väli, kus tegutsetakse vabatahtlikkuse alusel ühishuvid edendamiseks;
- avalikkussfäär - inimese “paiknemise” koht, mis sisaldab jagatud huvide eeldust, luuakse jagatud tähendusi ja otsitakse teed parimate lahendusteni avaliku demokraatliku arutelu abil;

- hea ühiskond – kõik institutsioonid aitavad kaasa normide kehtestamisele, kodanikeühendused loovad ühiskonnas üldise usalduse, kasvatavad lojaalsust, koostöövaimu.

Levinum kolmanda sektori mõiste kasutus ja selle roll ühiskonnas on tuletatud joonisel 1, kus kolmandat sektorit nähakse võrdväärse partnerina kõrvuti avaliku ja erasektori huvidega edendamas ühiskondlikku elu.

Joonis 1. Majandustegevus ühiskonnas (Mis on kodanikuühiskond 2014; Anheier, Seibel 1990; autori täiendused).

Muukkonen (2000: 52-56) asetab kolmanda sektori väljapoole avalikku ja erasektorit, kuid mainib, et mingil määral on kõik kolm ikkagi seotud. Kodanikuühiskonda tuntakse erinevate nimedega, kõik sõltub sellest, millises valdkonnas mõistet kasutatakse, riikide traditsioonidest ja kultuurilisest kontekstist. Kasutatakse termineid nagu

mittetulunduslik sektor, maksuvaba sektor, heategevuslik sektor, kolmas sektor, vabatahtlik sektor, sõltumatu sektor, mitteametlik sektor jne. Eestis on enamlevinud terminid kolmas sektor, kodaniku- või kodanikeühiskond, mittetulundussektor, valitsusväline sektor, tsiviilühiskond, vabatahtlik sektor ja ühissektor. Seega on Eestis siiani puudu ühtne termin kolmanda sektori jaoks (Rikmann 2003: 23). Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liidu poolt on selgitatud mittetulundussektori mõistet kui „vastavate seaduste alusel moodustunud mittetulunduslike ühenduste kogumit, mis tegeleb põhiliselt küsimustega, millega kodanikud ja kodanikuühendused peavad vajalikuks tegeleda, sõltumata poliitilise võimu tahtest“ (Rammo 2005: 10).

Kolmanda sektori ühendustel on palju sarnasusi, mis eristavad neid avalikust ja erasektorist:

- erinevalt erasektorist, eristatakse kolmandas sektoris kliente rahastajatest (Kaplan 2001: 360-361);
- kolmanda sektori ühendused peavad üksteisega konkureerima, et saada valitsuse poolt finantseerimist; samuti peavad kolmanda sektori ühendused tegema koostööd teiste huvigruppidega (Fletcher 2003: 506);
- erasektor saab oma kasumi toodete ja teenuste müügist, aga kolmas sektor saab oma sissetuleku kohalikest omavalitsustelt, ettevõtetelt, valitsuselt, teistest annetest, projektidest (Larsson, Kinnunen 2007: 16);
- kolmanda sektori ühenduste finantseerimisel on oht, et nende rahastamine ei ole püsiv (Tyler 2005);
- paljud kolmanda sektori ühendused annavad aru erinevatele huvigruppidele, mitte nagu erasektoris, kus ettevõtted peavad aru andma aktsionäridele (Mulgan 2001: 6).

Roop (2004) ja Järvelille (2000) arvates ei ole kolmanda sektori ühenduste eesmärgiks kasumi teenimine, vaid aidata kaasa mitmesuguste ühiskonna probleemide lahendamisele, toetudes kodanikualgatusele. Kui riigi eesmärk on pakkuda erinevaid teenuseid ja tooteid laiahaardeliselt, siis kolmanda sektori ühenduste jaoks on oluline kodanike abistamine. Samas väljendatakse ka hirmu, et kui kolmas sektor hakkab ainult teenuseid või tooteid pakkuma ja loodab sellest isiklikku tulu saada, siis hakkab ta omandama ettevõtluse tunnuseid. (Järvelill 2000) Sama leiab ka Reisberg (2007: 9), et kolmanda sektori ühendused on järjest enam saavutanud läbi erinevate koolituste kompetentsust ja

professionaalsust ning seetõttu pöördub avalik sektor üha enam kolmanda sektori ühenduste poole kvaliteetse teenuse saamiseks. Ta toob välja, et kolmas sektor teeb oma tööd tunduvalt suurema pühendumisega.

Kolmas sektor on nii Eestis kui ka maailmas hakanud omandama aina suuremaid mõõtmeid. Võrreldes sellega, millised olid kolmanda sektori ühendused algselt on tekkinud teatud erinevused, milleks on (McLeish 1995: 44-46):

- konkurentsi suurenemine;
- uued eksperdid - konkurendid teistelt tegevusaladelt, kes pakuvad sarnaseid või samu teenuseid;
- ühendused on hakanud samastuma ettevõtetega – konkureeritakse toodetega ning samuti ka rahastajate ning teenuse või toote kättesaaja mugavuse nimel;
- ühendused pakuvad sarnaseid, sama kvaliteediga teenuseid;
- ühendused peavad ise suutma endale leida sponsoreid, mistõttu vajavad nad rohkem reklaami ja olema aktiivsemad, et rahastajad neid märkaksid.

Lõhmuse (2009) arvates on Eestis viimase kümne aasta jooksul arenenud kolmanda sektori ühenduste liikumine eriti hoogsalt. Kolmanda sektori ühendustena toimivad kodanikuühendused ja kolmas sektor on küll sõltunud mitmete probleemide tõstatamisel ning lahendamisel avalik-õiguslikust ruumist, kuid osutunud erasektorist tõhusamaks. Pevcin (2012: 191) märgib, et siiani loodud oletused, mõisted ja ideed kolmanda sektori laienemise ja tähtsuse kohta võib jagada nõudluse ja pakkumise kohta käivateks lähenemisteks. Nõudlust seostatakse peamiselt kaupade ja teenustega, mida riik ja turg ei paku piisaval määral. Samas rõhutavad pakkumisega seotud teooriad, et kolmanda sektori ulatus on seotud kättesaadavate ressursside määraga. Anheieri järgi (2002: 2, 4) ei ole kolmanda sektori kasv seotud mitte ainult suurenenud nõudlusega sotsiaalteenuste järgi ja ühiskonna struktuuriliste muutustega (eriti riigi muutuva rolli tõttu), vaid ka keskklassi kindluse suurenemise ja demograafiliste teguritega. Mis puutub majanduslikesse teguritesse, siis on kolmanda sektori laienemine toimunud tänu suurenenud nõudlusele teenuste järele.

Eesti ühiskonnas viimastel aastatel aset leidnud muudatusi vaadates on kolmanda sektori kiire kasv üks kõige tähelepanuväärsemaid arenguid. Kõige tähtsam murrang on toimunud selles, kuidas kolmandasse sektorisse suhtuvad avaliku sektori esindajad. Nad

on hakanud aru saama avaliku sektori ja kolmanda sektori ühenduste koostöö vajalikkusest (Lagerspetz 2007: 157). Koostöö tulemuslikkus ning koostööni jõudmine sõltub paljuski sellest, kuidas osalised selle olemust ja eesmärgi enda jaoks lahti mõtestavad. Kui käsitlused koostööst ja partnerlusest on väga erinevad, ei pruugi ühisest tegevusest midagi välja tulla (Rikmann 2007: 122). Pevcini (2012: 187) arvates ei saa kolmanda sektori kasvu põhjusena välja tuua vaid ühte aspekti, vaid see tuleneb mitmest asjaolust, eelkõige turgude ja valitsuste suutmatusest pakkuda kaupu ja teenuseid kõigile kodanikele. Kolmanda sektori mittetulundusühendustel toimub koostöö kohalike omavalitsustega (edaspidi KOV) ligi 80% ulatuses. Oodatakse, et omavalitsused delegeeriksid teenuseid erinevatele sihtgruppidele just läbi nende. Samas vajatakse pikaajalist strateegiat, kuna senini on aastaid tegutsenud projektipõhiselt ning rahastamine on kaootiline. Reeglina esineb kohaliku omavalitsuse ja kolmanda sektori ühenduste vahelises koostöös kaks suunda: ühel juhul neist kohalik omavalitsus või riigiasutus on defineerinud eesmärgi ja kontrollib kõike teenuse pakkumisega seonduvat ning kolmanda sektori ühendused sisuliselt osutavad ja pakuvad teenust. Teisel juhul riik või omavalitsus ei sekku ühenduse teenuse osutamisega seotud tegevustesse, vaid toetab seda. (Lember *et al.* 2011)

Poliitikauuringute Keskuse Praxis uuring (2009: 35) toob välja avalike teenuste kodanikuühendustele delegeerimise motivaatorid:

- võimalus rahastada teenuste osutamist mitmest allikast;
- ühenduste toetamise võimalus;
- ühendustel on parem side teenuste saajatega;
- MTÜ-d ja SA-d võimaldavad leida innovaatilisi ja paremaid lahendusi teenuste osutamisel;
- vähendada kohaliku omavalitsuse administratiivseid kulusid;
- teadmised teiste kohalike omavalitsuste kogemustest kodanikuühendustele delegeerimisel;
- kohaliku omavalitsuse enda vähene kompetents antud teenuse osutamiseks.

Uuringutest ei selgu, mis on konkreetsed ajendid kolmanda sektori ühendustel avalike teenuste osutamisel, aga üldistades võib öelda, et need on (Praxis 2009: 35):

- sissetuleku, rahastuse saamine;

- tegevuse arendamine, ühenduse arendamine ja tuntuse suurendamine;
- sihtgrupile konkreetse teenuse pakkumine.

Avalik sektor soovib meelsasti delegeerida lepingutega kodanikeühendustele erinevate teenuste osutamist just seetõttu, et nende eeliseks on paindlikkus, lähedus teenuse vajajaga, omades head kontakti sihtgrupiga. Suudetakse pakkuda kvaliteetsemat teenust, tagada väiksemat kulukust ning võimalust saada ressursse mitmetest erinevatest allikatest. Eelpooltoodu põhjal võib järeldada, et omavalitsused on enamjaolt teadvustanud nende ühenduste vajalikkust ja funktsioone (Praxis 2009: 35).

Kodanikualgatuse seisukohalt on tähtsad seadused ja regulatsioonid, mis puudutavad eri tüüpi kolmanda sektori ühenduste juriidilist seisundit ning nende võimalusi poliitilises otsustusprotsessis osaleda. Ühenduste jaoks on ka tähtis leida oma tegevuse jaoks toetusi, inimesi, informatsiooni ja muid ressursse. (Lagerspetz *et al.* 2007: 8) Rikmann (2007: 109-110) märgib, et alati ei pruugi omaalgatuslikud projektid olla püsivad, seetõttu on ka tekkinud suurem nõudlus koordineeritud ja pikemaajalistest arengustrateegiatest lähtuva tegutsemise järele. Muutunud on ka kolmanda sektori ühenduste suhtumine oma identiteeti, vajadus kaasa rääkida erinevatel tasanditel nii riigis kui ka kohalikus elus. Täna peetakse suhteid avaliku sektori ja ühenduste vahel kõige paremini reguleerituks riikides, kus toimivad üleriigilised raamdokumendid. Näiteks Inglismaal, Šotimaal, Iirimaal ja Walesis on selleks dokumendid „*Compact*”, Kanadas aga „*Accord*”. Nende eeskujude põhjal on koostatud Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon (EKAK), mille eesmärgiks on luua koostöötingimused avalikule ja kolmandale sektorile, mis arendaksid poliitikat ning tagaks kodanikuühiskonna arengut ja Kodanikuühiskonna arengukava 2011–2014. aastaks. (Uus *et al.* 2013)

Keskpaik *et al.* (2002: 16) arvavad samuti, et kohaliku omavalitsuse arengu planeerimine saab olla edukas, kui teha koostööd erinevate kohalikust arengust huvitatud isikute ja huvirühmadega. Seetõttu on esile kerkinud veel üks kolmanda sektori grupp - erakonnad, kes järjest enam tunnetavad oma rolli ning üha enam pööravad nad oma programmides tähelepanu ühiskonnas leiduvate probleemide lahendamisele (Kodanikualgatuse toetamise arengukava 2007-2010). Autori arvates aitab kodanikuühiskond suurendada olulisi väärtusi nagu üksteisega arvestamist, väärtustamist, aitab suurendada ka algatus- ja koostöövõimet ning aitab levitada informatsiooni, mis

on vajalik poliitikamaastikul kaasa rääkimiseks. Ühendused on muutumas juhtimisliidriteks ühiskonnas, eriti ühenduste sotsiaalse vastutuse ning säästliku majandamise valdkondades (Mänd 2002). Autori arvates hakkab Eesti ühiskond aru saama, miks kodanikualgatus on oluline ja vajalik. Mänd (2005: 72) peab üheks Eesti kolmanda sektori ja ühenduste arengu ning jätkusuutlikkuse garantiiks toimivat tugisüsteemi. Eestis on olemas ühendustele mõeldud katusorganisatsioonid, tugikeskused, koolituskeskused jne, mis pakuvad kohalikele ühendustele juurdepääsu teabele, tehnikale, koolitusele ja tehnilisele abile.

2012. aasta USA Rahvusvahelise Abi Agentuuri (USAID) uuring Kesk- ja Ida-Euroopa riikide mittetulundusühenduste kohta hindab seitset mõõdet: organisatsioonide tegutsemisvõime, majanduslik elujõulisus, eestkoste ja avaliku või valdkondliku poliitika mõjutamine, infrastruktuur ja avalik maine. Eesti kolmanda sektori ühendusi peetakse tugevateks. Ühendused üritavad tõsta kolmanda sektori mainet ning olla eeskujuks teistele. Infovahetus ja koostöö ühenduste vahel on suur ning see toimub omakorda koostöös avaliku ja erasektoriga. Samuti peetakse Eestit võrreldes teiste Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega enim arenenuks, kuna Eestis on hea infrastruktuur ja meediakajastus, kiiresti arenev organisatsioonide tegutsemisvõime. Arendamist vajavad eestkoste ja avaliku või valdkondliku poliitika mõjutamine, teenuste osutamine ja majanduslik elujõulisus. (USAID 2012)

Uurimuses „Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis 2009/2010“ on välja toodud, et Eestis teevad MTÜ-d kõige tihedamalt koostööd kohaliku omavalitsusega (60%), teiste mittetulundusühingutega (59%), koolidega (24%) ja äriettevõttega (23%). Kõige harvemini tehakse püsivat koostööd ametiühinguga (2%), poliitilise parteiga (3%) ja kogudusega (7%). Ka sihtasutused teevad kõige tihedamat koostööd teiste kolmanda sektori ühendustega (68% vastanutest), pea pooled sihtasutustest teevad regulaarset koostööd kohaliku omavalitsusega. Samas on sihtasutustel mittetulundusühingutest märkimisväärselt tihedamad koostöösuhted valitsusasutustega (42%) ja erasektoriga (45% vastanutest). Sihtasutused teevad kõige harvemini koostööd ametiühingute, koguduste ja poliitiliste parteidega, kuid võrreldes MTÜ-dega, tehakse seda siiski rohkem. (Rikmann *et al.* 2010: 101)

Trummal ja Lagerspetz (2003: 37) väidavad, et suur osa kolmanda sektori ühendustest ei tee koostööd Eesti ettevõtetega ega ka Eestis elavate eraisikutega, kuigi see soodustab kolmandate sektori ühenduste arengut ning samas nenditakse, et enam toetust saanud tegevusvaldkondadeks on sport, sotsiaalhooldus, haridus ja kultuur. Kui ettevõtte peamine eesmärk on pakkuda tooteid ja teenuseid, mille järele on ühiskonnas vajadus ning teenida võimalikult palju tulu omanikele, siis kolmanda sektori ühenduste peamiseks eesmärgiks on lahendada ühiskondlikke küsimusi ja probleeme, millega näiteks avalik sektor ei tegele või ei saa hakkama. Erinevuseks erasektori ja kolmanda sektori vahel on ka see, et kui erasektoris maksab teenuse eest selle tarbija, siis kolmandas sektoris see nii paraku pole. Näiteks võib kolmanda sektori ühendus pidada üleval kodutute varjupaika - kodutu selle eest ei maksa, maksab kohalik omavalitsus (Taevere, Loor 2007: 73).

Autor leiab, et kolmanda sektori ühendused on jätkusuutlikumad, kui tehakse rohkem koostööd teiste kolmanda sektori ühendustega. Holmi (2007: 26) arvates on koostöös võimalik ühendustel koondada oma ressursse nii, et saaks kodanikeni rohkem teenuseid viia. Samuti näitab koostöö erinevate ühendustega nende aktiivsust, elujõulisust, usaldusväarsust ja positiivsust, mis soosib ühistegevust, mis omakorda motiveerib rahastajaid erinevatesse toodetesse ja teenustesse investeerima.

Holm (2007: 26), Trummal ja Lagerspetz (2003) arvavad, et kolmanda sektori ühendused peaksid ennast rohkem tutvustama ühiskonnale, kas siis läbi sotsiaalmeedia, ürituste korraldamise, turundusega. Turundus on väga oluline kolmandale sektorile, kuna konkurents raharessursside leidmiseks on ühenduste vahel suurenenud. Tuuakse välja ka, et kuigi kolmanda sektori ühendused on oluliselt arenenud aastate jooksul, puudub neil ikka arusaamine turunduse funktsioonidest (Pope *et al.* 2009: 193). Ka autori arvates on oluline, et kolmas sektor panustaks oma ühenduse reklaamimisele juba seetõttu, et anda enda olemasolust ja tegevusest teada rahastajatele. Vastasel juhul leitakse lihtsalt uus ühendus ning panustatakse oma rahaline toetus sinna.

Ühiskonnas on kolmanda sektori ja kodanikuühiskonna kontseptsioon veel tundmatu ning omaalgatusliku tegevuse suhtes ollakse üsna passiivsed. Avalikkuse puudulik informeeritus tuleneb osaliselt ka meedia vähesest tähelepanust kolmanda sektori ühenduste tegevusele. Peamiste arengut takistavate teguritena võib esile tuua ühenduste

ebapiisavaid ressursse, võimalusi ja valmidust ühiskonna arengus maksimaalselt osaleda. Ka Eesti üldine passiivsus omaalgatuse ja ühistegevuse suhtes takistab kodanikuühiskonna jõudsat arengut. Vaatamata raskustele, millega kolmas sektor täna silmitsi seisab, on siiski kodanikeühenduste esindajate kasvav aktiivsus ja positiivsed hoiakud selgesti märgata. Suureneva teadlikkuseta sektori võimalustest ja vajadustest kaasnevad ka kõrgendatud ootused kolmanda sektori ja kodanikuühiskonna edasise arengu suhtes. (Trummal, Lagerspetz 2003: 43-45)

Lisaks kolmanda sektori mõiste laiale määratlusele on sama lai ka selle tegevusvaldkond. Majanduslike, ajalooliste, poliitiliste, sotsiaalsete ja kultuuriliste tegurite tõttu esineb maade lõikes nii arengutes kui ka eristamises erinevusi (Ramos, Mourão 2013: 2). 1990. aastate alguses tehti Jon Hopkinsi Ülikooli kodanikuühiskonna uuringute keskuse poolt uuring, mis analüüsis kolmandat sektorit. Esimesed tulemused keskendusid ainult kaheksale riigile (USA, Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa, Itaalia, Rootsi, Ungari ja Jaapan) ning hiljem laiendati see 22 riigile, kus olid esindatud Lääne-, Kesk- ja Ida-Euroopa, USA, Jaapan, Austraalia ja Ladina-Ameerika riigid. Kolmneljandikku kolmanda sektori töötajatest töötavad haridus-, tervishoiu- või sotsiaalvaldkonnas, kuid Ida-Euroopas on see hoopis vastupidi, seal tegeletakse vaba aja ja spordivaldkonnas. Ladina-Ameerikas on samuti hariduse valdkond kõige tähtsam (43%), millele järgnes kultuuri- ja vaba aja valdkond (13%), sotsiaal- (9%) ja arendusvaldkond (7%). Teistes maades nagu USA, Austraalia, Jaapan ja Iisrael oli kolmanda sektori ühendusi kõige rohkem tervise (35%) ja hariduse (29%) valdkonnas. Analüüsist selgus, et 47% sissetulekust tuleb teenuste osutamisest, 42% avaliku sektori rahastamisest ning 11% tulust pärineb filantroopiast. (Salamon, Anheier 1999)

Kolmanda sektori mõiste käsitlemisel on erinevatel definitsioonidel sarnasusi ning samas toovad need definitsioonid esile ka erinevaid külgi, mis iseloomustavad kolmanda sektori ühendusi kõige paremini. Autori arvates on kolmandas sektoris tegutsevate organisatsioonide ja ühenduste ühiseks eesmärgiks aidata vähemusgruppe ja teisi kodanikke, pakkuda teenuseid, luua töökohti, lahendada sotsiaalseid ja majanduslikke probleeme ning mõjutada poliitilisi otsuseid. Eestis tegutsevad paljud kolmanda sektori ühendid, milles osalemine on vabatahtlik. Nendest võetakse osa, kuna inimesed on

muutumas aktiivsemateks ning hakanud rohkem huvituma ühiskonna probleemidest ning ka poliitikast.

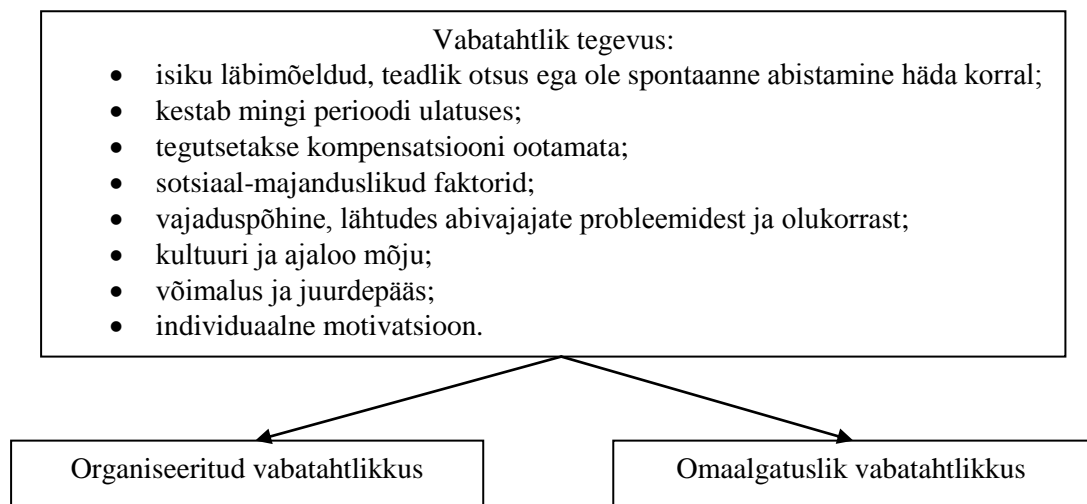
1.2. Vabatahtlik tegevus

Kõikidele mittetulundusühendustele on omane laialdane vabatahtlik tegevus, mis läheb inimressursi alla. Autori arvates on vabatahtlikul tegevusel väga suur roll kodanikeühenduste eksisteerimisel ja toimimisel. Nende eesmärkideks on muuhulgas pakkuda inimestele abi, sisustada nende vaba aega, osaleda heakorratöodel, seista ühiste huvide eest, arendada mõttemaailma.

Kuigi Eestis on vabatahtlikul tegevusel pikad traditsioonid juba esimese Eesti vabariigi aastatest - haiglaõed laatsarettides, päästeorganisatsioonides osalenud jne, toimis see ka nõukogude ajal, muutudes hilisemas perioodis ühiskondlikult kasulikuks tööks. Täna teevad ühiskondlikult kasulikke tööd kinnipidamisasutustes viibijad. Alates eelmise sajandi lõpust lähenetakse vabatahtlikule tööle uue nurga alt. Räägitakse vabatahtliku töö määratlemisest, korraldamisest, arendamisest ja selle toetamisest. Vabatahtlik töö on saanud uue tähenduse – see on inimeste vabal tahtel tehtav töö kellegi või millegi hüvanguks. (Gramberg, Vutt 2005) Vabatahtliku tegevuse uuringud on loonud mitmeid teoreetilisi ja kontseptuaalseid mudeleid. Hustnix *et al.* (2010: 5) on toonud tõlgenduse vabatahtlikust tegevusest, et näidata selle nähtuse keerukust ja mastaapsust. Sama on maininud ka van Hal, Meijs, Steenbergen (2004: 15), et vabatahtliku tegevuse eeskirjad, poliitika ja seadused erinevad maailma mastaabilt oluliselt. Vabatahtlik tegevus on oluline osa kaasaegses ühiskonnas, kus vabatahtliku tegevuse kaudu kodanikud panustavad rohkem sotsiaalsele ja majanduslikule arengule. (Hadzi-Miceva 2008) Samuti on toodud välja, et paljud kolmanda sektori ühendused ei tegutseks ega oleks jätkusuutlikud, kui ei oleks vabatahtlikke, kuna nad muudavad kolmanda sektori ühendused professionaalsemaks ja paremini toimivaks. Probleemiks on olemas üldine raharessursside nappus, mille tõttu ei saa neid väga palju kaasata. (Machin, Paine 2008: 38; Hadzi-Miceva, Shea 2008: 28) Autor jagab esitatud seisukohti, kuna aktiivne vabatahtlik tegevus soodustab omakorda uute vabatahtlike liitumist ja edendab kolmanda sektori ühenduste arengut. Teadlaste arvates ei ole vabatahtlik tegevus bioloogiline vajadus, palgatöö, orjatöö ega ka sunniviisiline töö, see ei ole perekonna

eest hoolitsemine ning spontaanne abistamine. Samuti eristatakse vabatahtlikku tegevust tegevustest, mis toovad kaasa viha, vägivalda või seaduse rikkumist. (Hustnix *et al.* 2010: 411-412)

Snyder ja Omoto (2008: 28) hinnanal erineb vabatahtlik tegevus piirkonniti ja riigiti. Vabatahtliku tegevuse tüübid, ootused ja pühendumus, sõltuvad riigi ideoloogiast, institutsioonidest ja organisatsioonidest. Penner (2002: 448) on defineerinud vabatahtlikkust kui pikaajalist, planeeritud käitumist, kus ühenduse vabatahtlikud soovivad kellelegi kasu tuua. Seega kokkuvõtlikult aitab vabatahtlik tegevus kõiki ühiskonna gruppe ja toob kasu laiemale üldsusele ning vabatahtlikus tegevuses võivad osaleda kõik olenemata oma taustast, päritolult, religioonist või muudest tõekspidamistest. Autor leiab, et vabatahtlik tegevus on kodanikuühiskonna eeldus ja alus, oluline osa kodanikuühiskonna eksisteerimisel ja püsimisel. Sama on leidnud ka Wilson ja Musick (1999; 2000) ning Weller (2008). Uuringus „Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis 2013“ (Uus *et al.* 2013) liigitatakse vabatahtlik tegevus Eestis peamiselt omaalgatuslikuks ja organiseeritud tegevuseks. Selline jaotus on kasutusel ka teistes riikides (nt Soomes ja Suurbritannias) ning Eurobaromeetri statistikas (vt. joonis 2).

Joonis 2. Vabatahtliku tegevuse määratlemine (Uus *et al.* 2013; Snyder, Omoto 2008; van Hal, Meijs, Steenbergen 2004; Vabatahtlik värv 2013; Rochester 2006; autori koostatud).

Uuringust „Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis 2013“ (Uus *et al.* 2013: 52) ilmneb, et 52% vabatahtlikest osales vabatahtlikus tegevuses omal algatusel ning 46% mõne organisatsiooni eestvedamisel või kutse peale. Samuti selgus, et võrreldes 2009.

aastaga on näha vabatahtlikus tegevuses osalemise sagenemist. Organiseerunud vabatahtlikest kuulub üle poole (51%) sellesse kodanikuühendusse, mille kaudu nad viimase 12 kuu jooksul vabatahtlikuna tegutsesid. Kahjuks inimesed, kes varem ei ole vabatahtlikuna tegutsenud, ei tea piisavalt võimalustest, kus ja kuidas vabatahtlikuna tegutseda. Probleemiks on vähene informatsioon vabatahtliku töö võimalustest.

Viimasel ajal on vabatahtlikkusest aina rohkem rääkima hakatud nagu ka kolmanda sektori tegevusest tervikuna. Näiteid pole vaja kaugelt otsida - 2007. aasta nn aprillirahutused – kui enne seda sündmust oli Eestis 1100 abipolitseinikku, siis vähem kui kümne päevaga kasvas uute soovijate arv 3716 inimese võrra. Niisiis on uute vabatahtlike leidmiseks vaja piisavalt ressursse - infot, ajendit ja organisatsioonide valmisolekut kõikide huvilistega tegeleda ja neile rakendus leida. (Projekti „Vabatahtlikel ... 2011: 57)

“Kodanikuühiskonna lühisõnastik“ määratleb vabatahtlikku kui inimest, kes osaleb mittetulundusühenduse või muus avalikku huvi edendavas tegevuses oma vabast ajast ilma rahalist tasu saamata. Osalemine võib olla ühekordne või regulaarne. (Lagerspetz 2007: 17) Autor on seisukohal, et kogu mittetulundusühendustes tehtav töö pole alati vabatahtlik nagu tihti eeldatakse, näiteks ei saa vabatahtlikuks tegevuseks lugeda kogu mittetulundusühingutes tehtavat tööd, üldkasulikku tööd, madalalt tasustatud tööd, koolipraktikat, üldkasulikku tööd ega tasuta tööd.

Rochester (2006) toob raportis „*Volunteering England*“ välja, et inimesed hakkavad vabatahtlikeks, et aidata abivajajaid ning nad teevad seda isiklikust soovist, mitte et see on määratud ühiskonna poolt või nad on selleks sunnitud. Samuti toob ta välja, et paljud osalevad vabatahtlikus tegevuses siis, kui selleks on aega muu töö või tegemiste kõrvalt. Autor nõustub Rochesteriga, kuna leiab, et tänapäeval on hakanud rohkem vabatahtliku tegevusega tegelema need, kes on enda eluga rahul, kuid näevad, et paljudel on siiski abi vaja. Need isikud saavad rahulolu sellest, et said kedagi aidata ning midagi ühiskonna jaoks ära teha. Tihtipeale jääb kahjuks vabatahtlik tegevus kinni ajaressursi taha. Paljudel juhtudel asendatakse vabatahtlik tegevus annetustega.

Autor nõustub Hinsbergiga *et al.* (2012), et vabatahtlikke peab tunnustama, meeles pidama, märkama. See annab neile motivatsiooni ühiskonna jaoks rohkem ära teha, kuid

autor arvab ka, et tunnustamine ei pruugi olla vabatahtliku jaoks kõige olulisem - motiivatsiooniks võib olla hoopis oma teadmiste ja oskuste kasutamine kellegi või millegi heaks, mis omakorda võib kujuneda suuremaks rahuloluks kui tunnustus vabatahtlikuna tegutsemise eest.

Asjaolu, et vabatahtlik tegevus on levinud enim kolmandas sektoris, iseloomustab ka uuring „Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis 2009/2010“ (Rikmann *et al.* 2010), millest nähtub, et kõige sagedamini kaasatakse vabatahtlikke nii MTÜ-de, kui sihtasutuste poolt läbiviidavate ürituste korralduses (77% vastanutest). Sihtasutused rakendavad vabatahtlikke ekspertidena (39%) ning ühenduste igapäevaste tegevuste läbiviimisel (38%). MTÜ-d mainivad veel lisaks eelnimetatutele vabatahtlike kaasamist projektitaotluste koostamisel (24%). Kuid on näha, et nooremad ühendused kaasavad vabatahtlikke vähem ja seda põhjendusega, et tegeletakse alles ühenduse loomise ja rajamisega. Kui 2009. aastal loeti vabatahtliku tegevuse hulka ka annetamist, heategevust ja doonorlust, siis nüüd mõistetakse vabatahtlikku tegevust kitsamalt.

Väga paljud Euroopa Liidu riikide vabatahtlikest tegelevad spordi valdkonnas. Näiteks Taanis on 31,5%, Prantsusmaal 25% ning Maltal 84%. Kõige sagedamini tegutsetakse veel sotsiaal- ja tervishoiu valdkonnas, millele järgnevad kultuur ja kaunid kunstid, haridus, koolitamine ja teadustöö. (Volunteering ... 2010) Uuring „Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis 2013“ põhjal kaasati vabatahtlikke kõige enam heakorratöödele, koristus- ja ehitustalgutele ning remonditöödele (61%), ürituste korraldamisele kaasati 34% vabatahtlikest. Kuigi heakorratööde, koristus- ja ehitustalgute valdkond oli populaarne ka eelmistel aastatel, saavutas see rekordtaseme 2013. aastal, mida saab suuresti seostada algatuse „Teeme ära!” ning Eestimaa Looduse Fondi aktiivse tööga inimeste mobiliseerimisel. (Uus *et al.* 2013)

Populaarsed üle-eestilised vabatahtlikud tegevused on näiteks puude ja metsa istutamine, vabatahtlikud päästjad ning abipolitseinikud, samuti gaidi- ja skaudijuhid. Traditsiooniline töö läbi aastate on sügisel või kevadel pargi lehtedest puhtaks riisumine, mis on hinnatud kaaskodanike seas. Eestis on muutumas populaarseks ka sotsiaalmeedia kasutamine, mille kaudu teadvustatakse vabatahtliku tegevuse võimalusi. Näiteks on loodud interportaale nt Vabatahtlike Värav, Vaba Tahe, Vabatahtlike Tegevuse Võrgustik, Toidupank või Heateo Sihtasutus, kus saab tutvuda, millise heategevusprojektiga on

tegemist ning kuidas sellega vabatahtlikuna liituda. Ülemaailmselt tuntakse erinevaid vabatahtlike programme, näiteks noortele suunatud Euroopa Vabatahtlik Teenistus, GLEN-võrgustik, MTÜ Noortevahetuse Arengu Ühing EstYES, YFU-võrgustik või AIESEC. (Vabatahtlik tegevus 2013)

2010. aastal tehtud Johns Hopkinsi Instituudi uuringu põhjal, kuhu oli kaasatud 37 riiki, leiti, et vabatahtliku tegevuse keskmine majanduslik väärtus on ~1% sisemajanduse kogutoodangust (SKT). Nende riikide vabatahtlike panus oli kokku ligikaudu 546 miljardit eurot. (Uus *et al.* 2013) Eestis on samuti vabatahtliku tegevuse keskmine majanduslik väärtus umbes 1% SKT-st (Hinsberg *et al.* 2012).

Aina rohkem on hakanud tekkima ka kolmanda sektori ühendusi, mis aitavad pöörata tähelepanu vabatahtlikule tegevusele, näiteks EMSL, mille eesmärgiks on arendada kodanikualgatust ja kodanikuühiskonda Eestis (Hea Kodanik 2014). Teiseks oluliseks institutsiooniks vabatahtliku tegevuse teadvustamisel on Vabatahtliku Tegevuse Arenduskeskus, mis alates 2012. aastast kannab nime MTÜ Vaba Tahe (Vaba Tahe 2014). 2007. aastal võeti vastu Vabaühenduste manifest (2011), milles pakuti Riigikogusse pürgijatele parlamendist ja valitsusest sõltuvaid tegevusi, mille elluviimine aitaks kaasa kodanikuühiskonna ja –ühenduste tugevnemisele Eestis ning paremale koostööle kodanikualgatuse ja avaliku võimu vahel. Samuti võeti vastu Kodanikualgatuse toetamise arengukava, mis hõlmab ministriumide ja maavalitsuste tegevust kodanikualgatuse toetamiseks ning mille kavandamise, elluviimise ja koordineerimise eest vastutab Sise-ministrium (KATA 2007).

Autori arvates ei ole vabatahtliku tegevuse määratlemine lihtne ülesanne ning erinevate valdkondade uurijad lähenevad vabatahtlikule tegevusele isemoodi. Eelnevat kokku võttes võib väita, et vabatahtlikuna tehakse ära palju tööd, mis on hindamatu väärtusega. Vabatahtliku tegevuse suurendamiseks ja inimeste kaasamiseks on vaja eelnevalt ühiskonda rohkem teavitada, mis hetkel tundub olevat Eestis veel vähene.

1.3. Kodanikeühenduste rahastamine Eestis

1996. aastal jõustusid mittetulundusühingu seadus ja sihtasutuse seadus, mis aitavad reguleerida kolmanda sektori ühenduste tegevuse aspekte. Eesti kodanikuühiskonna

arengu kontseptsioon (EKAK) võeti vastu Riigikogus 12. detsembril 2002. aastal. EKAK määratleb „avaliku võimu ja kodanikualgatuse vastastikku täiendavaid rolle ning koostöömise põhimõtteid avaliku poliitika kujundamisel ja teostamisel ning Eesti kodanikuühiskonna ülesehitamisel“ ja kus on toodud ära 14 prioriteeti - pikaajalised ja lähima aja prioriteetid (vt lisa 1; EKAK 2002).

Üks prioriteetidest on aluseks riigieelarvelise rahastamise kontseptsiooni loomisel - „Kodanikeühenduste avalikest eelarvetest toetamise ja sellest üldsuse teavitamise süsteemi kaardistamine, korrastamine ja täiustamine“. Mandel-Madise ja Bobkov (2009) väidavad, et avalik sektor, mida teostavad poliitikud, on kokku leppinud valikud, mida ühiskonnas teostatakse ning mida toetatakse ning see määrabki kodanikuühiskonna, kolmanda sektori ja avaliku sektori koostöö perspektiivi ja selle tegevuse rahastamise.

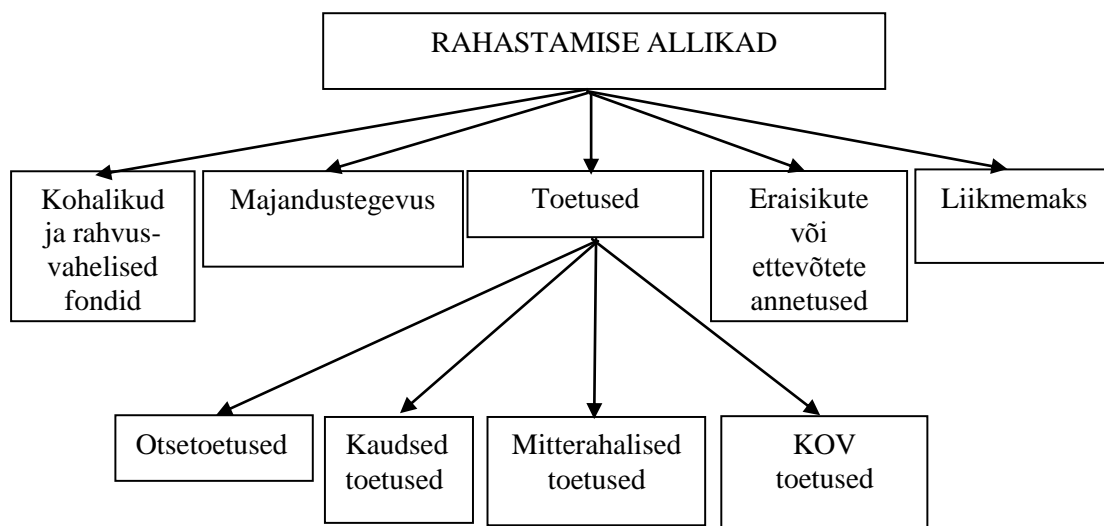
Reisberg (2007) rõhutab, et kõiki ressursse paremini kasutada, mõtlevad kodanikeühendused oma tegevused detailideni läbi ning suudavad luua läheduse sihtgruppidega. Sotsiaalsete probleemide vähendamise olulisust rõhutavad ka toetuste pakkujad. Kolmanda sektori ühenduste tegevust rahastatakse peamiselt avaliku sektori vahenditest (Ausmees 2004: 12). Uurimuses „Kodanikuühenduste riigieelarvelise rahastamise analüüs (2006-2007)“ (Siseministerium 2008) on liigitatud rahastamise võimalused kolmeks, vastavalt selle, millisele küsimusele liigitus vastab (milleks? ehk missugusel eesmärgil rahastust otsitakse, kust? ehk millisest allikast rahastamine tuleb ning küsimusele kuidas? ehk millisel moel on rahastamine korraldatud) (vt tabel 1).

Väga vähesed ühendused sõltuvad vaid ühest finantseerimise viisist, tegutsemiseks vajalik raha saadakse kokku erinevatest ressurssidest (vt joonis 3; Kodanikeühenduste riigieelarvelise ... 2006-2007). Eesti kolmanda sektori ühendustel on võimalik taotleda rahastamist nii siseriiklikest kui ka rahvusvahelistest fondidest. Mitteriigieelarvelised fondid võivad raha kasutada oma äranägemise järgi projektide või tegevuste toetamiseks, mis toovad üldsusele kasu (Ausmees 2004: 17).

Tabel 1. Rahastamise liigitus

Rahastamise LIIK Milleks?	Rahastamise ALLIKAS Kust?	Rahastamise VIIS Kuidas?
a) Projektirahastus-konkreetse tegevuse läbiviimiseks või ülesande täitmiseks b) Avalike teenuste delegerimine ja teiste teenuste ostmine c) Tegevustoetus ühenduse võimekuse tõstmiseks	a) Riigieelarve b) Välisvahendid: Euroopa Sotsiaalfond, Norra ja EMP Vabariikide fondid c) Riiklikud fondid: SA Kodanikuühiskonna Sihtkapital, SA Keskkonna Investeeringute Keskus, SA Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus, Eesti Kultuurkapital	a) Üldine tasand: programmi alusel või mitte; konkursi alusel või mitte; b) Detailsem tasand: koostööleping; haldusleping; sihtfinantseerimise leping; riigihanke tulemusel sõlmitav leping; eraldise kasutamise leping; teenuse osutamise leping; teenuse delegerimise leping.

Allikas: (Siseministerium 2008; autori koostatud).

Joonis 3. Kolmanda sektori peamised rahastamise allikad (Ausmees 2004: 12-21; autori koostatud).

Järgmisena toob autor fondide liigid (Ausmees 2004: 18) koos näidetega:

- sihtotstarbelised fondid - tegelevad konkreetsete valdkondadega (nt Ants Seileri fond, mille eesmärgiks on toetada autoerialal olevaid üliõpilasi ja noori insenere);
- heategevuslikud fondid - toetavad heategevuslikke üritusi (nt SEB Heategevusfond, mille eesmärk on aidata lapsi, kellest vanemad ei hooli);
- kogukonnafondid - eesmärgiks kohaliku arengu toetamine (nt SA Järvamaa Kogukonnafond, mille eesmärgiks on Järvamaa kogukonna ühiste probleemide lahendamine ning Järvamaa arengu innovaatsuse, kultuuri, hariduse, spordi ja loodushoiu

toetamine ning selleks rahaliste vahendite sihipärane kogumine ja sihtotstarbeline jaotamine);

- ettevõtete fondid - erinevad programmid, millega ettevõtted toetavad ühenduste tegevust;
- riiklikud fondid (nt Ettevõtte Arendamise Sihtasutus ja Keskkonnainvesteeringute Keskus);
- rahvusvahelised fondid - toetavad enamasti pikemaajalisi ning suurema eelarvega projekte ning rahastamine toimub valdavalt projektipõhiselt (nt Avatud Eesti Fond, Balti-Ameerika Partnerlusprogramm, EL struktuurifondid jne).

Näiteks Avatud Eesti Fond (2014) andis 2010. aastal toetusi 1 397 794 euro, 2011. aastal 1 286 053 euro ning 2012. aastal 985 250 euro eest. Siit on näha, et toetuste arv on hakanud vähenema. Struktuurivahendeid saavad taotleda ikka ühendused, kes ise on haldussuutlikud omades teadmisi, oskusi projekte kirjutada, neid hallata ning leides vahendeid projektide omafinantseeringute katmiseks. Euroopa Liidu struktuuritoetustest raha taotlemine nõuab ühendustelt juba teatud ressursside valdamist, sh. omafinantseeringut aga ka rahalisi ressursse projektkirjutajate sisseostmiseks või vastavate teadmiste olemasolu ühendustes.

Eestis tuleb enamus kolmanda sektori ühenduste rahastusest kohalikest omavalitsustest ja fondidest. Riigieelarvest läheb projekti- või tegevustoetustena kolmanda sektori ühendustele ~7 mln eurot aastas, sh 1,1 mln eurot Kodanikuühiskonna Sihtkapitalile. Ühendused saavad samuti taotleda riigipoolset rahastust erinevate konkursside kaudu, millega jagatakse aastas ~60 mln eurot (USAID 2012). Riigikontroll on analüüsinud kohalike omavalitsuste poolt kolmanda sektori ühenduste toetamist ning leidnud, et kõik toetusmehhanismid pole just väga põhjalikult läbi mõeldud, mistõttu on toetusi antud pigem vastavalt taotlustele, traditsioonidele, mõõtmata konkreetset kasutegurit ja tulemuslikkust (Kübar 2010). Autor nõustub Ümarikuga (2007: 175), et kohaliku omavalitsuse poolt antud toetus on sageli projekti- kui tegevustoetus, mis võib olla osade kolmanda sektori ühenduste jaoks problemaatiline, kuna nii projektide kui ka tegevustoetuste lühikesed, umbes kuni aastased perioodid on toetuste andmise kitsaskohtadeks, kuna projektist projektini elamine ei võimalda ühendustesisest arengut ega kindlusta ühenduse jätkusuutlikkust.

Kaudsete toetuste all peetakse silmas ühendustele tehtavaid maksusoodustusi või –vabastusi (maksuvabad on stipendiumid õppe- ja teadustööks, loominguks ja sporditegevuseks), annetamist toetavaid maksusoodustusi (eraisikule on piirmäär 5% tuludest ja annetused deklareeritakse koos tuludega) või soodsat seadusandlikku raamistikku (eriti vabatahtliku tegevuse korraldamisele) (Ausmees 2004: 15). Mittetulundusühingud ja sihtasutused võivad teatud tingimuste alusel saada kantud Vabariigi Valitsuse tulumaksusoodustusega ühenduste nimekirja ning tänu nimekirjale tagatakse annetajatele maksusoodustused (Eesti Inimarengu Aruanne 2007: 33-34). Mitterahaliste toetuste all mõeldakse riigi või munitsipaalomandi kasutamist, eraldatud pinnad kohalikes lehtedes, riigipoolset koolitust, nõustamist ja ühendustega arvestamist kohalikes arengukavades (Ausmees 2004: 16).

Riigieelarveliste vahendite otsetoetuste all mõeldakse ministriumide toetusi, riiklikke programme ja fonde (Ausmees 2004: 13-15), nt Keskkonnaprogramm, Külade uuendamise ja arendamise programm (PRIA), Keskkonnainvesteeringute Keskus (KIK), Maaelu Edendamise Sihtasutuse projektikonkurss ja Hasartmängumaksu Nõukogu. Riigieelarvest rahastati 2013. aastal kümnekonda regionaalarengu toetusprogrammi, mille kogumaht oli 8,5 mln eurot. Kõige rohkem toetusi antakse välja Hasartmängumaksust regionaalsete investeeringutoetuste programmist ning kõige rohkem projekte toetatakse Kohaliku omaalgatuse programmi kaudu. (vt. tabel 2; Siseministeerium 2014)

Paljud kolmanda sektori ühendused pooldavad tegevuskulude katmist riigieelarvelistest vahenditest (nt kulutused telefonile, ruumide rendile, transpordile, töötajate palgale) (Ausmees 2004: 39). Autori arvates on oluline saada toetust palkade maksmiseks, kuna töötatakse väikese tasu eest või vabatahtlikuna. Rikmann *et al.* (2010) on oma uurimuses “Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis 2009/2010“ välja toonud, et ühendustes küll makstakse palka, kuid see seondub ühenduse vanuse ja liikmeskonna suurusega. Samas uurimuses tõdetakse, et palgatöötajaid töötab sagedamini vanemates ja üle 50 liikmega ühendustes – seega organisatsiooniline tugevus tagab parema sissetuleku ja võimalused nõudes teatud ametikohtade olemasolu. Kuigi palgalise tööjõu kasutamine kolmanda sektori ühenduste poolt näitab eelkõige nende professionaalseerumist ühendusena ja võimekust rahastamisallikate leidmisel, siis suure osa tööst teevad ühendused ära siiski vabatahtlike abiga.

Tabel 2. Eesti siseriiklik regionaalarengu programmide rahastamine aastatel 2011-2013, eur

Projekti nimi	2011		2012		2013	
	Projektide arv	Summa	Projektide arv	Summa	Projektide arv	Summa
Hasartmängumaksust regionaalsete investeeringu-toetuste andmise programm	98	2400000	96	2600000	100	2700000
Peipsiveere programm	13	250689	14	177000	14	152416
Kohaliku omaalgatuse programm	1087	1200000	1078	1200000	1037	1100000
Piirkondliku arengu kavandamise programm	1	25122	-	-	-	-
Setomaa arengu programm	27	298835	25	278000	25	265634
Kihnu regionaalprogramm	4	184786	-	-	-	-
Hajaasustuse veeprogramm	733	1160000	139	246000	56	84945
Kergliiklusteede toetusskeem	-	-	13	2900000	9	1900000
Teenuskeskuste toetusskeem	-	-	18	140000	-	-
Väikesaarte programm	-	-	12	475000	9	411463
Maakondliku arendustegevuse programm	-	364295	-	369000	-	410000
Venemaa Föderatsiooni viisa menetlemise tasu kompenseerimine	-	39700	-	46000	-	-
Toetus maakondlikele arenduskeskustele ning programmi „Mittetulundusühenduste maakondlike tugistruktuuride toetamine“ kaasfinantseering	-	479639	-	422000	-	418376

Allikas: (Siseministeerium 2014; autori koostatud).

Kohalike omavalitsuste poolt antavaid toetusi võib liigitada järgnevalt: projektitoetused, tegevustoetused, stardiabi ühenduste moodustamiseks, lepinguliste tööde ostmine, teenuste ostmine, partnerluslepingud, projektide omafinantseeringu katmine ning mittehahalised toetamise vormid (Kadak 2005: 27). Ümarik (2007: 177) toob välja, et projektitoetuste kaudu ei saa kindlustada ühenduste jätkusuutlikku arengut. Kuna projektitoetuste kaudu rahastatakse üldjuhul konkreetseid prioriteetseid valdkondi ja tegevusi, mitte kolmanda sektori ühendusi, konkureeritakse projektikonkurssidel samaväärselt erasektori organisatsioonidega. Sageli võivad kolmanda sektori ühenduste ideed aga väiksema konkurentsivõime tõttu sageli rahalistest ressurssidest ilma jääda. Kodanikeühenduste seas on kõige levinumad üldkulude katmise allikad, tegevustoetused ja liikmemaksud (Kodanikeühenduste riigieelarvelise ... 2008).

Filantroopiaks nimetatakse „teadlikult kavandatud ja ühiskonna paremaks muutmise eesmärgil toimuvat annetuste tegemist või vabatahtlikku tegevust teiste inimeste heaolu parandamiseks“ (Lagerspetz 2007: 5). Sageli võivad ettevõtjad loobuda kodanikuühenduse toetamisest, kuna ühendus ei ole Vabariigi Valitsuse poolt kinnitatud tulumaksu soodustusega mittetulundusühingute, sihtasutuste ja usuliste ühenduste nimekirjas, mis teeb ettevõtte jaoks annetamise kallimaks (Kodanikuühiskonna arengukava ... 2011). Ka ei ahvatle annetust tegema tulumaksuvabastuse väikesed protsendid. Ühendused ise on üsna passiivsed võitlema ettevõtetele soodsamate maksetingimuste loomise eest. Siin on selge arenguruum, sest ühendused on jõudnud oma arengus etappi, kus kodanike või juriidiliste isikute toetused on vajalikud ning tänu üldisele elatustaseme tõusule ka võimalikud (Rammo 2005: 13).

Mänd (2002) tõdeb, et ühendustel on raske annetusi ettevõtetelt saada. Ettevõtted põhjendavad seda ühenduste arusaama puudumisega annetajaid leida ning oskus nendega käituda. Taotlejad peaksid rohkem ennast näitama, turundama ning töötama partnerlussuhte nimel. 2012. aastal deklareerisid Eesti mittetulundusühendused rohkem kui 16 mln euro eest annetusi, kõige rohkem said annetusi laste ja kodutute loomadega tegelevad mittetulundusühendused. Näiteks teenib nõnda erivajadustega inimestele töökohti loov MTÜ Abikäsi kuus ~25 000 eurot. Liikmemaksud on kolmanda sektori ühendustes enamasti sümboolsed ning ei kujuta endast suurt sissetulekuallikat. (USAID 2012)

Kodanikuühiskonna arengukava 2011-2014 eesmärkide saavutamiseks saadakse raha ministeeriumide ja Riigikantselei eelarvest, Euroopa Sotsiaalfondist (nt Kodanikuühenduste maakondlike tugistruktuuride toetamise programm) ning Šveitsi Vabaühenduste Fondist. Arengukava kogumaksumus on umbes 16256 mln eurot, millest 2013-2014. aastaks kavandatud eelarve on ~8547 mln eurot. (vt. tabel 3; Kodanikuühiskonna... 2011)

Tabel 3. Eesti kodanikuühiskonna arengukava 2011-2014 maksumuse prognoos, eur

Programm	2011	2012	2013-2014
Siseministeriumi eelarve	3 451 000	4 174 000	8 489 000
Kohaliku omavalitsuse ja regionaalhalduse osakonna vahendid	126 000	164 000	292 000
SA Kodanikuühiskonna Sihtkapital	1 189 000	1 598 000	3 515 000
Kohaliku omaalgatuse programm	1 157 000	1 157 000	2 314 000
ESF MAK programm	633 000	699 000	1 504 000
ESF Kodanikuühenduste riikliku rahastamise korrastamise programm	55 000	51 000	-
Sveitsi Vabauhenduste Fond	285 000	505 000	864 000
Euroopa Komisjoni toetus Euroopa vabatahtliku tegevuse aasta läbiviimiseks (EVTA)	6 000	-	-
Riigikantselei eelarve	42 000	42 000	58 000
Kokku	3 493 000	4 216 000	8 547 000

Allikas: (Kodanikuühiskonna arengukava 2011-2014 2011; autori koostatud).

2013. aastal eraldati regionaalprojektide toetusteks kokku üle 62 mln euro, võrreldes 2012. aastaga on see vähenenud 13 mln (vt. tabel 4). Samuti on näha, et välistoetusi on hakatud vähem saama, mis tuleneb ka kindlasti sellest, et projekte on vähemaks jäänud. Siseriiklike toetuste summa on natukene vähenenud võrreldes 2012. aastaga, kuid võrreldes 2011. aastaga on see oluliselt suurenenud, mis on üllatav, kuna projektide arv oli 2011. aastal suurem kui 2013. aastal.

Tabel 4. Eesti regionaalprojektide toetused aastatel 2011-2013, eur

Regionaalprojektide toetused	2011		2012		2013	
	Välis-toetused	Siseriiklikud toetused	Välis-toetused	Siseriiklikud toetused	Välis-toetused	Siseriiklikud toetused
Rahastatud projekte	102	1963	101	1395	44	1306
Rahastatud projektide summa	72600000	6500000	66700000	8900000	53500000	8500000

Allikas: (Siseministerium 2014; autori koostatud).

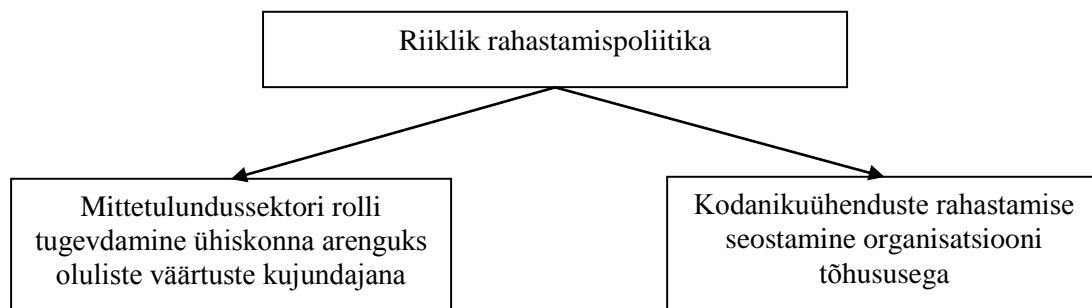
Euroopa Regionaalarengu Fondist rahastatakse seitset piirkondade arengule suunatud toetusmeedet. Nimetatud meetmete kogumaht aastatel 2007-2013 oli üle 388 mln euro. 2013. aastal otsustati rahastada 16 projekti kokku ligi 37,3 mln euroga (vt. tabel 5). Järvamaal 2013. aastal uusi toetusotsuseid ei tehtud, 2012. aastal oli see 1,7 mln eurot ja 2011. aastal 2,2 mln eurot. (Siseministerium 2014)

Tabel 5. Eesti elukeskkonna arendamise rakenduskaava projektide rahastamine aastatel 2011-2013, eur

Projekti nimi	2011		2012		2013	
	Projektide arv	Summa	Projektide arv	Summa	Projektide arv	Summa
Kohalike avalike teenuste arendamine	23	19500000	16	13500000	4	4600000
Linnaliste piirkondade arendamine	7	13200000	6	11200000	4	2200000
Piirkondade konkurentsivõime tugevdamine	13	21500000	2	6400000	1	3100000
Üleriigiliste turismi- ja kultuuriobjektide väljarendamine	1	653000	1	2600000	1	1300000
Kompetentsikeskuste arendamine	2	6300000	3	9400000	1	3200000
Internetiühenduste kättesaadavuse parandamine	-	-	28	11600000	-	-
Gümnaasiumivõrgustiku korrastamine	-	-	-	-	5	23400000

Allikas: (Siseministerium 2014; autori koostatud).

Riiklikul rahastamisel lähtutakse kahest printsiibist (Mandel-Madise, Bobkov 2009; vt. joonis 4).

Joonis 4. Riikliku rahastamispoliitika alus (Mandel-Madise, Bobkov 2009; autori koostatud).

Valitsuse tasandil saadakse aru kolmanda sektori rollist kodanikuühiskonna mõjutamisel ja kasvatamisel. Tunnistatakse ja tunnustatakse oluliste väärtuste nagu kodanike aktiivsust, kõigi isikute võrdsust ja kaasamist ühiskonna ellu, erinevuste austamist ning sotsiaalset õiglust kujundavaid ettevõtmisi ning tullakse kolmandale sektorile appi erinevate võimaluste pakkumisel rahastamise toel läbi Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse regionaalarengu riiklike programmide, maakondlike arenduskeskuste mittetulundusühenduste konsultantide võrgustiku regionaalsel ning kohalikul tasandil, SA Kodaniku-

ühiskonna Sihtkapitali tegevuse jt riigi sihtasutuste. Need rahastamisallikad võimaldavad vastavalt tulemusele häälestamist projektirahastust, tegevustoetust, teenuse delegerimist ja ostmist, aga selleks on vaja eelnevalt rahastamise eesmärgis kokku leppida. (Mandel-Madise, Bobkov 2009)

Valitsuse rahalised ressursid peavad lähtuma kolmanda sektori ühenduste võimekusest rahastamisega seatud eesmärke saavutada ja teenuseid pakkuda, mitte valitsuse seisukohtade ja tegevusega tingimusteta nõustumisest. Oluline on ka rahastamissüsteemi sisuline ülesehitus, et valitsus looks mittetulunduslikule tegevusele soodsa maksukeskkonna, toetaks kolmanda sektori ühenduste infrastruktuuri ja tugivõrgustikke ega unustaks toetustes vähemuste ühenduste vajadusi ja rahaliste ning mitterahaliste vahendite osa. (Liiv 2007: 94)

Kolmanda sektori ühenduste arenguperspektiivide kujundamisel on oluline roll rahastamisskeemidel. Praegused rahastamispraktikad piiravad väiksemate ühenduste väljavaateid. Samas peegeldavad rahastamisskeemid omamoodi poliitilist otsust selle kohta, millisena tahame näha kodanikualgatuslikku sektorit. Näiteks, kuidas rahastamispoliitika laiendab kodanikualgatuslikku mõjupinda on Ungaris ja Slovakkias jõustunud „1% seadus“, mis lubab maksumaksjal otsustada, millise ühenduse tegevusse tema maksuosa suunatakse. Eestis oleks otstarbekas, et avalik sektor sõlmiks pikemaajalisi rahastamislepinguid, mis tagaksid ühenduste stabiilsema tuleviku ning toetaksid ressursside mobiliseerimist, leidmaks tegevuste rahastamiseks täiendavaid vahendeid. (Ümarik 2007: 189-190)

Et rahastamine toimiks efektiivselt ning saavutataks tulemusi, on Rahastamise Hea Tava (Kübar 2007: 3) välja toonud mõned aluspõhimõtted:

- avaliku sektori erapoolikut suhtumist igasse taotlusesse jälgides ühiskonnale toodavat kasu ning ettevõtmise eesmärkide täitmist
- aktsepteerimist, et rahastamise vajadusi on alati rohkem kui võimalusi ning otsuse teeb rahastaja;
- peab olema kaasatud finantseerimisotsuste väljatöötamise ja eesmärkide püstitamise;
- tuleb pidada kinni tähtaegadest andes asjalikku ja erapooletut nõu probleemide ja võimalike lahenduste osas.

Autori arvates on kolmanda sektori ühenduste tegevuse rahastamine oluline aspekt kolmanda sektori jätkusuutlikkuse tagamises, sest olenevalt sellest, kui suures mahus rahastatakse vajalikke tegevusi erinevates ühendustes ja valdkondades, sõltub Eesti kolmanda sektori areng ja nende poolt pakutavate teenuste kvaliteet ühiskonnas.

2. KOLMANDA SEKTORI ARENGUPERSPEKTIIVID JÄRVAMAAL

2.1. Järvamaa lühitutvustus, uurimismetoodika ja valimi kirjeldus

Järvamaal asub vaid kaks linna - Paide ja Türi. Rahvastikuregistri andmetel elab 1. jaanuari 2014 seisuga Järvamaal 32 347 inimest. 2005. aastal tegi Türi läbi haldusterritoriaalsed ümberkorraldused ning seega on Järvamaal 11 valda: Albu, Ambla, Imavere, Järva-Jaani, Kareda, Koeru, Koigi, Paide, Roosna-Alliku, Türi ja Väätsa. (Järvamaa Infoportaal 2014) Statistilisse profiili kuuluvatest ettevõtetest asusid Paide linnas 23% ning Türi 30%, Ambla 7,2%, Paide 6,7% ja Koeru vallas 6,5%. Primaarsektori (põllumajandus, metsamajandus, kalandus ja mäetööstus) ettevõtted moodustasid 31,6%, sekundaarsektori (töötlev tööstus, energeetika, ehitus) ettevõtted 18,1% ja tertsiaarsektori (kaubandus, sõidukite-kodumasinade remont, transport, äriteenindus, isikuteenused) ettevõtted 50,3% Järvamaa ettevõtete üldarvust. Kõige rohkem oli Järva maakonnas põllumajanduse, metsamajanduse ja kalapüügi sektori ettevõtteid - 620, järgnesid hulgi- ja jaekaubanduse, mootorsõidukite ning tarbeesemete ja kodumasinade remondiga tegelevad ettevõtted - 282, töötlev tööstus - 167 ja ehitus - 181 ettevõttega. (Järvamaa Infoportaal 2014) Ettevõtlusvormid on Järvamaal esindatud järgnevalt: osühinguid 1 065, aktsiaseltsi 52, tulundusühistuid 10, täisühinguid 2, usaldusühinguid 1, kohaliku omavalitsuse üksuseid 113, riiklikke üksusi 6 ja füüsilisest isikust ettevõtjaid 873 (Järvamaa Aastaraamat 2012).

Järvamaal muutus kolmas sektor aktiivseks 1990. aastatel, mil tekkis buum kodaniku liikumistes ja sõltumatus teha tahtmises, jõudes haripunktini aastal 2012. 2014. aasta 1. jaanuari seisuga oli Eestis registreeritud 29 530 mittetulundusühingut ja 801 sihtasutust, neist Järvamaal 736 mittetulundusühingut ja 20 sihtasutust (vt tabel 6). Tabelist selgub, et alates 2012. aastast on mittetulundusorganisatsioonide arv Eestis tervikuna kaha-

nenud ligi 5% aastas ning ka Järvamaal vähenes mittetulundusühingute arv, samas sihtasutuste arv kasvas.

Tabel 6. Mittetulundusühingute ja sihtasutuste arv Eestis ja Järvamaal aastatel 2010–2014

Ühendus	2010		2011		2012		2013		2014	
	Eestis	sh Järva- maal	Eestis	sh Järva- maal	Eestis	sh Järva- maal	Eestis	sh Järva- maal	Eestis	sh Järva- maal
Mittetulundus- ühingud	29246	688	31208	734	32628	772	30770	760	29530	736
Sihtasutused	817	15	851	16	871	18	799	18	801	20
Kokku	30063	703	32059	750	33499	790	31569	778	30331	756

Allikas: (Registrite ja Infosüsteemide Keskus 2014; autori koostatud).

Eestis registreeritakse aastas palju kolmanda sektori ühendusi, kuid see ei tähenda, et nende arv on kasvanud. Kodanikuühiskonna Sihtkapitali toel tehtud uuringust (Rikmann *et al.* 2010) ilmneb, et Eesti mittetulundusühendused ei ole pikaajalised. Umbes kaks kolmandikku küsitlusele vastanud ühendustest on asutatud viimase 10 aasta jooksul, neist pooled nelja viimase aasta jooksul. Noorematel ühendustel puudub tavaliselt kogemus, teadmised, kindel rahastaja, koostöö teiste ühenduste, KOV-i või kellegi teisega, kuna ei ole saadud piisavalt kontakte ning ka ise ei ole jõutud ennast tutvustada. (Kübar 2010)

Statistikaamet peab kolmanda sektori ühenduste kahanemise põhjuseks peamiselt nende juriidiliste isikute registrist kustutamist, kes ei ole esitanud majandusaasta aruannet. Alates 2010. aastast on kohustus esitada majandusaasta aruanne ka siis, kui tegevus või käive puudub. Samas on paljud ühendused passiivsed, mis ei ole registrist kustutatud, ning ei tegutse alaliselt või ajutiselt. Ühenduste aktiivse tegutsemise tunnuseks on palgaliste töötajate arv ning majandusaasta aruande esitamine. (Kui suur ... 2014) Mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrisse on kantud umbes 40% ühendustest, nendest 10 879 moodustavad korteriühistud. Kodanikeühenduste teenuste poolt enim kaetud valdkondadeks on kunst, meelelahutus ja vaba aeg, haridus ning muud teenindavad tegevused. (Järvamaa Infoportaal 2014)

Järgmisena on toodud EL struktuuritoetuste poolt antud toetuste summad ja projektide arv nii Eestis kui ka Järvamaa lõikes. Vaadates 2007-2013 perioodi, siis MTÜ-de ja

SA-de projektide arv kui ka toetuste summad on suurenenud võrreldes perioodiga 2004-2006. See võib olla tingitud asjaolust, et inimesed ei olnud teadlikud taolisest rahastamise viisist, sest informatsiooni selle kohta palju ei levinud või oli kujunenud arvamuse, et toetusi saavad vaid ühendused, kes taotlevad raha suurtele projektidele, nt teed, raudteed, sadamad jne (vt. tabel 7).

Tabel 7. Euroopa Liidu struktuuritoetustest saadud toetuste summa ja projektide arv

Ühendus	2004-2006				2007-2013			
	Projektide arv		Toetuste summa, eur		Projektide arv		Toetuste summa, eur	
	Eesti	sh Järvamaa	Eesti	sh Järvamaa	Eesti	sh Järvamaa	Eesti	sh Järvamaa
MTÜ	899	35	32496226	1852677	3511	80	101740457	979590
SA	174	4	44758510	64594	392	4	510183949	331330

Allikas: (Euroopa Liidu Struktuuritoetus 2014; autori koostatud).

2013. aastal toetati kohaliku omavalitsuse üksuste ja kolmanda sektori ühenduste nõustamist ning koolitamist Järvamaa Arenduskeskuses 48 782 euroga riigieelarvest. 2013. aastal eraldati Järvamaa projektide elluviimiseks 707 297 eurot siseriiklike toetusi, mis on tunduvalt suurem võrreldes eelmiste aastatega. Maakondlike arenduskeskuste tegevust toetatakse nii siseriiklikest vahenditest kui Euroopa Sotsiaalfondist. (vt. tabel 8; Regionaaltoetused Järvamaal 2014)

Tabel 8. Regionaaltoetused Järvamaal aastatel 2011-2013, eur

Toetused	2011	2012	2013
Elluviidavate projektide toetus	2 200 000	1 700 000	780 000
Euroopa Regionaalarengu Fondi toetused	1 882 700	1 303 945	-
Euroopa territoriaalse koostöö programmid	-	169 800	-
Siseriiklikud toetused	289 000	204 485	707 297
Maakondliku arendustegevuse programm	-	21 635	21 635
Regionaalsetes turismiühendustes osalemine	-	2 235	2 235
Kohaliku omavalitsuse üksuste ja mittetulundusühenduste nõustamine ja koolitamine	-	49 349	48 782
Mittetulundusühenduste maakondlike tugistruktuuride toetamise programm	-	110 401	80 590

Allikas: (Siseministerium 2014; autori koostatud).

Vabatahtlikuna tegutsemine ei ole üle Eesti ühtlane, vaid erineb maakonniti üsna palju. 2013. aastal on Jõgeva maakonna elanikest üle poole (55%) vabatahtliku tegevusega haaratud, Võru maakonnas on see 49% ja Rapla maakonnas 43% elanikest. Neid kolme võibki nimetada kõige aktiivsemateks maakondadeks. Väikseim on vabatahtlike osakaal

seevastu Saare (9%), Põlva (13%) ja Viljandi maakonna (18%) elanike hulgas. Järvamaal, millele autor on käesolevas töös keskendunud, on vabatahtlikus tegevuses osalenud 34% elanikest. (Uus *et al.* 2013)

Järgnevalt antakse ülevaade magistritöö empiirilise osa koostamise etappidest ja kasutatud uurimismeetoditest (vt tabel 9). Uuringu läbiviimisel kasutati nii kvantitatiivset (ankeetküsitlus) kui ka kvalitatiivset (intervjuud) meetodit. Küsitluse eeliseks peetakse paremat võimalust hõlmata suuremat hulka inimesi ja esitada neile rohkem küsimusi. Samas on küsitlusel ka puudused - vastamata küsimuste hulk; võimatus kontrollida, kui tõsiselt vastajad uuringusse suhtuvad; pole selge, kui õnnestunuks vastaja esitatud vastusevariante peab; vastamata jäetud küsimuste arv võib kujuneda üsnagi suureks (Hirsjärvi *et al.* 2005: 182). Intervjuu eelisteks on paindlikkus ning võimalus andmekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida (Hirsjärvi *et al.* 2005: 192).

Tabel 9. Magistritöö koostamise etapid ja uurimismeetodid

Magistritöö koostamise etapp	Uurimismeetod
Ülevaade kolmandast sektorist ja vabatahtlikust tegevusest	Kirjandusallikate, uurimuste ja dokumentide analüüs
Järvamaa lühitutvustus	Tutvumine Järvamaa Infoportaali, Järvamaa Aastaraamatuga ja Statistikaameti andmetega
Valimi moodustamine	Kolmanda sektori ühenduste andmebaasi moodustamine Järvamaa valdade interneti kodulehtede ja interneti otsingumootorite abil
Ankeetküsitlus	a) Valikvastustega küsimuste koostamine, lähtudes teaduslikust kirjandusest. b) Küsitluse läbiviimine, kasutades internetiportaali <i>Connect</i> . c) Tulemuste analüüs valdkondade lõikes: 1) kaasamine 2) rahastamine 3) koostöö 4) ühenduste iseloomustus kasutades programme <i>MS Excel 2007</i> , <i>SPSS 20.0</i>
Intervjuud	a) Küsimuste koostamine, lähtudes teaduslikust kirjandusest ja ankeetküsitluse tulemustest. b) Intervjueeritavate väljaalimine. c) Poolstruktureeritud intervjuude läbiviimine Järvamaa kolmanda sektori katusorganisatsioonides. d) Intervjuude sisu analüüs ja kõrvutamise küsitluse tulemustega.
Uurimustulemuste kokkuvõte	Kokkuvõtete ja järelduste tegemine

Allikas: (autori koostatud).

Järvamaa kolmanda sektori ühenduste andmebaasi koostas autor maakonna valdade kodulehekülgedel toodud info põhjal. Andmebaasi lisati kõik Järvamaa ühendused (kokku 756). Uuringusse kaasati ühendused, mille e-posti aadress oli internetis toodud (kokku 364). Seejärel vähenes valim veelgi, kuna osade kolmanda sektori ühenduste kontaktandmed osutusid vananenuks ning osa ühendustest oli tegevuse lõpetanud. Lõplikuks valimiks kujunes 62 ühendust.

Käesoleva töö autor koostas ankeetküsitluse, mis koosnes 22 valikvastustega küsimusest (vt. tabel 10, lisa 3), mis oli mõeldud täitmiseks Järvamaa kolmanda sektori ühenduste esindajatele ning oli jaotatud neljaks valdkonnaks. Küsimustiku alguses selgitati vastajatele uuringu läbiviimise eesmärki, anti juhend küsimustiku täitmiseks ning mainiti, milleks uuringu tulemusi kasutatakse. Küsimustik oli loodud küsitlusportaalis *Connect*, kuhu kogunesid ka vastused.

Uuring viidi läbi ajavahemikul 01.–07.04.2014. Lõplikuks valimiks kujunes 62 ühendust, sh osales 56 mittetulundusühingut, kaks sihtasutust, üks seltsing, ametiühing, selts ja klubi. Kuna vastanute arv oli väike, siis ei saa teha üldistavaid järeldusi Järvamaa või kogu Eesti kohta. Vastuste kogumisel ja töötlemisel lähtuti andmete konfidentsiaalsuse ja anonüümsuse põhimõttest. Andmete töötlemiseks kasutati programme *SPSS 20.0* ja *MS Excel 2007*. Analüüsimeetoditena kasutati valdavalt sagedusjaotusi ja risttabeleid ning statistilise olulisuse kontrollimiseks kasutati hii-ruut statistikut (olulisusnivool 0,01). Hii-ruut testi abil saab kontrollida, kas sagedusjaotus on jaotunud ühtlaselt või mitte (p näitab erinevuse olulisust).

Küsitluse tulemuste analüüsi järel viidi läbi poolstruktureeritud intervjuud Järvamaa kolmanda sektori katusorganisatsioonide esindajatega. Intervjuus, mis viidi läbi ajavahemikul 05.-08.05.2014 esitati kaheksa põhiküsimust (vt. lisa 4), kus uuriti, millised on Järvamaa kolmanda sektori arenguvõimalused. Intervjuu läbiviimiseks saadeti e-posti teel ettepanek kümnele Järvamaa kolmanda sektori katusorganisatsioonile, millest neli andis nõusoleku intervjuuks. Intervjuu viidi läbi MTÜ Järva Arengu Partnerid (JAP) tegevjuhi Silva Anspaliga, MTÜ Kodukant Järvamaa juhatuse esimehe Riina Trummiga, Järvamaa Puuetega Inimeste Koda juhataja Ülo Paasiga ja MTÜ Järvamaa Omavalitsuste Liidu (JOL) tegevdirektori Toomas Tippiga. Intervjuude kestvuseks kujunes umbes pool tund. Pärast suuliste intervjuude läbiviimist toimus nende helisal-

vestiste transkribeerimine. Intervjuude analüüsimisel kasutati Laheranna (2008) poolt kirjeldatud tavapärase sisuanalüüsi meetodit, mille alusel intervjuud kodeeriti ja moodustati kategooriad. Intervjuusid analüüsiti küsimuste kaupa ning analüüsi osas kasutatakse järelduste näitlikustamiseks tsitaate intervjuudest.

Tabel 10. Autori poolt koostatud uuringu küsimuste taust

Allikas	Valdkond	Küsimus
Rikmann <i>et al.</i> 2010; Uus <i>et al.</i> 2013	Kaasamine	Teie ühenduse kaasamine maakondlike strateegiate koostamisel
		Teie ühenduse kaasamine kohalike omavalitsuste strateegiate koostamisel
		Palgaliste töötajate olemasolu Teie ühenduses
		Vabatahtlike kaasamine Teie ühenduse tegevustes
		Tegevused, kuhu kaasate sagedamini vabatahtlikke
Rikmann <i>et al.</i> 2010	Rahastamine	Kuidas planeerite oma ühenduse tegevust?
		Ühenduse peamised tuluallikad olulisuse järgi
		Toodete müük ja teenuste osutamine
		Püsikulude katmise allikad
		Mille jaoks vajab Teie ühendus enim rahalist toetust?
		Millistest programmidest ja fondidest on Teie ühendus toetusi taotlenud?
		Kui tihti saab Teie ühendus toetust (sponsorlust) äriühingutelt?
Rikmann <i>et al.</i> 2010	Koostöö	Teie ühenduse koostööpartnerid
		Teie ühenduse koostöö teiste Järvamaa ühendustega
		Teie ühenduse koostöö Järvamaa omavalitsusega
		Kuidas peaksid Järvamaa omavalitsused Teie arvates toetama elanikkonna kolmanda sektori ühenduste tegevust?
		Kuidas peaks riik Teie arvates toetama elanikkonna kolmanda sektori ühenduste tegevust?
Rikmann <i>et al.</i> 2010	Küsimused ühenduste kohta	Teie ühenduse tegutsemise liik
		Teie ühenduse asutamise aeg
		Teie ühenduse tegevusvaldkond
		Teie ühenduse tegutsemine on suunatud
		Kui palju on Teie ühendusel liikmeid?

Allikas: (autori koostatud).

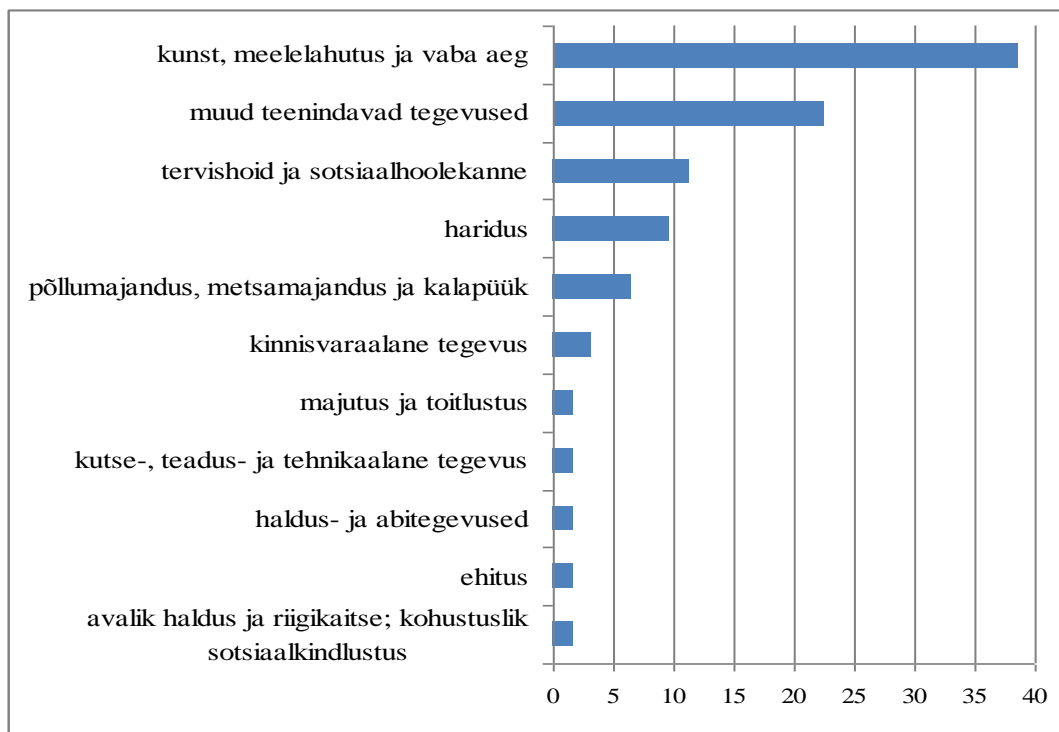
Järgnevalt antakse ülevaade uuringus osalenud ühendustest. Nagu tabelist 11 nähtub, loodi enim (29,03%) kolmanda sektori ühendusi aastatel 1991-1999.

Tabel 11. Uuringus osalenud ühenduste tegutsemisliik asutamisaaja järgi

Tegutsemisliik	Asutamise aeg				
	kuni 1990	1991-1999	2000-2005	2006-2009	2010-2014
MTÜ	5	16	15	11	9
Sihtasutus	1	-	-	1	-
Seltsing	-	-	-	-	1
Ametiühing	-	1	-	-	-
Selts	-	-	1	-	-
Klubi	-	1	-	-	-

Allikas: (autori koostatud).

Jooniselt 5 on näha, et uuringus osalenud kolmanda sektori ühendustest on valdav enamus registreerunud kunsti, meelelahutuse ja vaba aja valdkonda ning muude teenindavate tegevuste alla – moodustades vastavalt 38,7% ja 22,6% vastanutest. Võrdluses teiste maadega ilmnes Salamon ja Anheier (1999) uurimusest, et Ida-Euroopas tegutsevad kolmanda sektori ühendused samuti enim vaba aja ja spordivaldkonnas. Samas Ladina-Ameerikas on kõige tähtsam hariduse valdkond (43%) ning teistes arenenud riikides nagu USA, Austraalia, Jaapan ja Iisrael oli kõige rohkem tervise (35%) valdkonna kolmanda sektori ühendusi.

Joonis 5. Uuringus osalenud ühenduste tegevusvaldkondade osakaalud (autori koostatud).

Valdav enamus 43,5% vastanud ühendustest tegutseb kohalikul tasandil. Maakondlikul tasandil tegutseb 33,8% ühendustest, 12,9% ühendustest tegutsevad üle-eestilisel tasandil ning 6,7% ühendustest tegutsevad riiklikul tasandil. Tegevusvaldkonna puhul võib näha erinevusi, kas tegutsetakse kohalikul, maakondlikul tasandil või siis hoopiski üle-eestilisel või rahvusvahelisel tasandil. Kohaliku ja maakondliku tegevushaardega on enamasti kunsti, meelelahutuse ja vaba aja ühendused, spordiga seotud ühendused on seevastu orienteeritud üle-eestilisele ja rahvusvahelisele pinnale. Ühendustel on tegutsemisulatus väga selgelt seotud ühenduse vanusega: mida vanem ühendus, seda rohkem võimalikke tegutsemise tasandeid, nt tegutseb maakondlikul tasandil 11,29% vanadest ühendustest (asutatud 1991-1999) (vt. tabel 12).

Tabel 12. Uuringus osalenud ühenduste tegutsemise suund, lähtudes asutamise ajast

Ühenduse tegutsemise suund	Asutamise aeg				
	kuni 1990	1991-1999	2000-2005	2006-2009	2010-2014
Kohalikule tasandile	1	7	9	7	3
Maakondlikule tasandile	3	7	5	4	2
Üle-eestilisele tasandile	1	3	2	-	2
Rahvusvahelisele tasandile	1	1	-	1	3

Allikas: (autori koostatud).

Statistiliselt oluline seos on ühenduste tegutsemise suuna ja ühenduste poolt teenuste osutamise ja toodete müügi vahel (Hii-ruut=24,417; $p=0,004$). Enamus ühendusi, mis on suunanud oma tegevuse rahvusvahelisele tasandile, ei osuta teenuseid ega ka müü tooteid. Samuti on oluline statistiline seos ka vabatahtlike kaasamisega ühenduste tegevustesse (Hii-ruut=21,778; $p=0,010$). See näitab, et ühendused, mis on suunatud maakondlikule tasandile, kaasavad oma ühenduse tegevustesse sageli vabatahtlikke.

Enim vastas küsitlusele ühendusi, kus liikmete arv on üle 20 (45,16%) ning kõige vähem vastas ühendusi, kus on kuni kaks liiget (4,84%). Uutel ühendustel on väiksemad liikmeskonnad võrreldes vanade ühendustega - 7,14% uutest ja 17,86% vanadest kolmanda sektori ühendustest on üle 20 liikmega. Väike liikmeskond nõuab liikmete suuremat isiklikku ressursi, näiteks aeg, pühendumine ja motivatsioon kui suur liikmeskond. Raske öelda, kas liikmeskondade suurused on tingitud ühenduste noorusest ja arenguprobleemidest või ongi viimastel aastatel asutatud ühendused kavandatud väikse-

matena (vt. tabel 13). Kindlasti on liikmeskonna vähenemine otseselt seotud maakonnas olevate inimeste arvu vähenemisega.

Tabel 13. Uuringus osalenud ühenduste asutamise aeg ja liikmete arv (%)

Ühenduse suurus	Asutamise aeg				
	kuni 1990	1991-1999	2000-2005	2006-2009	2010-2014
kuni 2 liiget	-	-	-	33,33	66,67
2-10 liiget	4,76	23,81	38,10	9,52	23,81
10-20 liiget	-	20,00	40,00	30,00	10,00
üle 20 liikme	17,86	39,26	14,26	21,43	7,14

Allikas: (autori koostatud).

Kokkuvõttes võib öelda, et enamus Järvamaa kolmanda sektori ühendusi on mittetulundusühendused, mille liikmete arv on ~20. Tegevusvaldkonnaks on peamiselt kunst, meelelahutus ja vaba aeg ning enamiku aastatel 2000-2005 asutatud kolmanda sektori ühenduste tegevus on suunatud kohalikule tasandile.

2.2. Ülevaade Järvamaa kolmanda sektori ühenduste uuringu tulemustest

Kodanikuühiskonda mõistetakse niisuguse ühiskonnana, kus on võimalik kodanikuühenduste kaudu poliitilisi otsuseid mõjutada (vt alapunkt 1.3). Kaasamise alla liigitatud küsimuste analüüsimisel (vt. tabel 14) võib öelda, et on ühendusi, keda kaasatakse piisavalt nii maakondlike kui ka kohalike omavalitsuste strateegiate koostamisel, kuid samas on ühendusi, kes väidavad, et neid ei kaasata üldse või võiks enam kaasata. Statistiliselt oluline seos on ühenduste kaasamisel kohalike omavalitsuste strateegiate koostamisel ja ühenduste koostööl teiste Järvamaa ühenduste vahel (Hii-ruut=37,041; $p=0,001$). Ühendused, keda ei kaasata üldse kohalike omavalitsuste strateegiate koostamise, teevad vähe koostööd ka teiste Järvamaa ühendustega, kuna väidetavalt puudub selleks otsene vajadus. Sama tendents esineb ka ühenduste puhul, keda kaasatakse piisavalt kohalike omavalitsuste strateegiate koostamise – ka nende koostöö Järvamaa omavalitsustega on vähene, kuna puudub otsene vajadus koostööks (Hii-ruut=26,384; $p=0,009$). Nagu eelnevalt on välja toonud Keskspaik *et al.* (2002: 16), saab kohaliku omavalitsuse arengukava strateegia kavandamine olla edukas, kui tehakse koostööd erinevate kohalikust arengust huvitatud isikute ja huvigruppidega.

Tabel 14. Uuringus osalenud ühenduste kaasamine strateegiate koostamisel

Ühenduse kaasamine strateegiate koostamisel	Maakond		Kohalik omavalitsus	
	Vastanute arv	%	Vastanute arv	%
Piisav kaasamine	23	37,1	22	35,48
Võiks rohkem kaasata	19	30,65	20	32,26
Ei kaasata üldse	10	16,13	14	22,58
Ei oska öelda	8	12,9	6	9,68
Muu	2	3,23	-	-

Allikas: (autori koostatud).

Uurides palgaliste töötajate olemasolu, tuleb välja, et enamuses ühendustes (69,4%) ei ole palgalisi töötajaid (vt. tabel 15). Palgalisi töötajaid (28,57%) on kõige rohkem ühendustes, mis on asutatud aastatel 2006-2009, millest võib järeldada, et palgaliste töötajate rakendamine ühenduste tegevuses on levinum vanemate, eelkõige rohkem kui viis aastat eksisteerinud ühenduste hulgas. Ka Rikmann *et al.* (2010) väidab, et palga-töötajaid töötab sagedamini vanemates ühendustes.

Tabel 15. Uuringus osalenud ühenduste palgalised töötajad tegutsemise liigi järgi

Palgaliste töötajate olemasolu	Tegutsemise liik					
	MTÜ	sihtasutus	seltsing	ametiühing	erakond	kutseliit
Jah, alalise põhikohaga	12	2	-	-	-	-
Jah, projektipõhised töötajad (projektijuht, projekti raamatupidaja)	4	-	-	-	-	-
Jah, ajutine personal vastavalt vajadusele	1	-	-	-	-	-
Ei ole	39	-	1	1	1	1

Allikas: (autori koostatud).

Statistiliselt oluline seos on palgaliste töötajate olemasolu ühendustes ja ühenduste tegevuse planeerimise vahel (Hii-ruut=19,960; p=0,018). Siit tulenevalt on ühendustel, kus on olemas kindel personal, ka struktureeritum töökorraldus. Samuti on statistiliselt oluline seos ka palgaliste töötajate olemasolu ühendustes ja ühenduste poolt teenuste osutamise ja toodete müügi vahel (Hii-ruut=24,924; p=0,003).

Enamik ühendusi töötab väikese meeskonnaga, nagu tuli välja ka intervjuudest, kus ühe valdkonna inimesed on sunnitud tegema tööd, milleks neil puudub kogemus ning väljaõpe. Kuid, kuna inimressurssi napib, siis tuleb see töö teha ikkagi ära, nii hästi kui võimalik. Samuti on ka inimesi, kes tegutsevad mitmes ühenduses korraga, kuna jällegi tuleb välja, et puudub töötajaid või vabatahtlikke, kes saaksid aidata ühendusi ning see

tuleneb ka sellest, kuna oma ala spetsialiste on vähe ning seetõttu peab üks inimene rügama mitmel rindel. Intervjuude põhjal võib öelda, et kui ühenduses on kindel personal, siis jõutakse rohkem tegusid korda saata ning reeglina on neis kindel siht ja eesmärk, mis omakorda võimaldab osutada rohkem teenuseid ja müüa tooteid ning mis aitaks kaasa ühenduse arengule. Ühendused, kus töötajad on põhikohaga, teevad tihedalt koostööd teiste Järvamaa ühendustega, samas ühendustel, kus on projektipõhised töötajad ja ajutine personal vastavalt vajadusele, on koostöö teiste Järvamaa ühendustega nõrgem (Hii-ruut=36,608; p=0,001).

Vabatahtlikud on ka üks inimressursi näitaja. See on seotud nii ühenduste liikmete sotsiaalsete võrgustikega, kuid samuti on see seotud, kuidas ühendused suudavad enda tegevuse eesmärke nii sõnastada, et see kutsub inimesi kaasa lööma ühenduste töös vabatahtlikuna. Kolmanda sektori ühendused kaasavad väga palju vabatahtlikke (56,45%). Kõige rohkem kaasatakse vabatahtlikke neis ühendustes, kus on rohkem kui 20 liiget (vt. tabel 16). Tulemused näitavad, et väiksema liikmete arvuga ühendused kaasavad vabatahtlikke vähem. Statistiliselt oluline seos on vabatahtlike kaasamisel ühenduse tegevusse ja ühenduste koostöö teiste Järvamaa ühenduste vahel (Hii-ruut=45,054; p=0,000). Ühendustel, kes ajutiselt kaasavad oma tegevustesse vabatahtlikke, on koostöö teiste Järvamaa ühendustega väiksem, kuna selleks puudub otsene vajadus ning ühendused, kellel ei ole olnud vajadust vabatahtlikke kaasata oma tegevustesse, on koostöö teiste Järvamaa ühendustega peaaegu olematu.

Tabel 16. Vabatahtlike kaasamine ühenduse suuruste lõikes (%)

Vabatahtlike kaasamine	Ühenduse suurus			
	kuni 2 liiget	2-10 liiget	10-20 liiget	üle 20 liikme
Kaasame sageli	2,86	25,71	20,00	51,43
On ette tulnud	5,56	55,56	16,67	22,22
Ei ole vajadust vabatahtlikke kaasata	-	-	-	100,00
Ei ole vabatahtlikke kaasanud	14,29	28,57	-	57,14

Allikas: (autori koostatud).

Kõige rohkem kaasatakse vabatahtlikke ühenduste poolt korraldatud ürituste abipersonalina (59,68%), mida kinnitab ka statistiliselt oluline seos vabatahtlike kaasamise ühenduse tegevustesse ja ühenduste, kes kaasavad vabatahtlikke ühenduse poolt korraldatud ürituste abipersonaliks vahel (Hii-ruut=15,648; p=0,001). Kõige vähem kaasatakse eksperte konsultatsioonideks (1,61%). Rikmann *et al.* (2010) ja Uus *et al.* (2013)

toovad samuti välja, et vabatahtlikke kaasatakse kõige rohkem ürituste korraldamiseks. Statistiliselt oluline seos on ka ühendustel, kes kaasavad vabatahtlikke projektitaotluste kirjutamiseks ja ühenduse asutamise aja vahel (Hii-ruut=19,289; p=0,001). Ühendused, mis on asutatud kuni aastani 1990, kaasavad vabatahtlikke kõige rohkem projektitaotluste kirjutamiseks, mis autori arvates võib tuleneda sellest, et nad on harjunud tegevuse algusest saati kaasama projektikirjutajaid. Enamasti on need ühed ja samad inimesed, kes omavad sellealast kompetentsi. Statistiliselt oluline seos on ka ühendustel, kes kaasavad vabatahtlikke ühenduste igapäevategevuste läbiviimiseks ja ühenduste tegevuse planeerimise vahel (Hii-ruut=11,679; p=0,009). Ühendused, kellel on tegevusplaan ja eelarve koostatud vähemalt ühe aasta peale, kaasavad vabatahtlikke ühenduse igapäeva tegevuste läbiviimiseks. Need kolmanda sektori ühendused teavad väga täpselt, mida ja kuidas teha, et kõige kiiremini jõuda tulemuseni, mida nad soovivad. Ühendused, mis tegutsevad kunsti, meelelahutus ja vaba aja valdkonnas, kaasavad vabatahtlikke eelkõige ürituste abipersonalina (37,10%) ning ühenduste igapäevategevuste läbiviimisel (20,97%) (vt. tabel 17).

Tabel 17. Vabatahtliku tööjõu ülesanded ühenduse tegutsemisvaldkonna lõikes (%)

Tegutsemisvaldkond	Vabatahtlikud tegevused				
	ühenduste poolt korraldatud ürituste abipersonal	projekti- taotluste kirjutamisel	kaasame ekspertidena konsultatsioonidel	ühenduste igapäeva- tegevuste läbiviimisel	muu
Põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük	-	-	-	1,61	3,23
Ehitus	-	-	-	1,61	-
Majutus ja toitlustus	-	-	-	-	1,61
Kinnisvaraala tegevus	1,61	-	-	-	1,61
Kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus	-	-	1,61	-	-
Avalik haldus ja riigikaitse; kohustuslik sotsiaalkindlustus	1,61	-	-	-	-
Haridus	6,45	-	-	1,61	-
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	6,45	-	-	-	4,84
Kunst, meelelahutus ja vaba aeg	37,10	1,61	-	20,97	9,68
Muud teenindavad tegevused	6,45	1,61	-	6,45	-

Allikas: (autori koostatud).

Eelnevalt on välja toodud, et kõige rohkem vabatahtlikke kaasatakse spordi valdkonda, millele järgnevad tervishoid ja sotsiaalhoolekanne ning kultuur ja haridus (Volunteering ... 2010). Samas võib väita, et sport kuulub kunsti, meelelahutuse ja vaba aja valdkonda, kus tegutsetakse kõige rohkem. Vabatahtliku tööjõu ülesanded on vanade ühenduste puhul tihedamini seotud eriülesannetega ja ekspertabiga (võrdselt 11,11%). See on kindlasti seotud uute ühenduste väiksema sotsiaalse kapitaliga: kui mõni tegevus ületab ühendusesisesed võimalused, jätavad uued ühendused selle sagedamini ette võtmata.

Intervjuudest ilmnes, et vabatahtlike roll Järvamaa kolmanda sektori ühenduste tegevustes on väga oluline - ilma vabatahtlike innukuse ja eestvedamiseta ei toimiks ükski MTÜ, mida maninid ka Machin, Paine (2008: 38), Hadzi-Miceva, Shea (2008: 28) ja Gramberg ja Vutt (2005). Vabatahtlikud panustavad väga palju ühenduste töösse, kui ollakse raskustes, näiteks mingi ürituse korraldamise või kellegi abistamisega, kuhu oleks vaja kaasata väga palju inimesi. Samuti toovad nad kaasa värskeid ideid ja ka positiivsemat suhtumist ühenduste igapäevasesse tegevusse. Samas toodi välja ka, et alles õpitakse kasutama vabatahtlike abi, kuna ei olda väga kursis, milline näeb välja nende värbamisprotsess, et lõpuks leida vabatahtlikke ning hiljem peab mõtlema, kuidas nende panust kõige efektiivsemalt saaks ära kasutada ning millele peaks pöörama tähelepanu, kui nad tegutsevad ühenduse jaoks. MTÜ Järvamaa Omavalitsuse Liit tõi näiteks välja, et käivitati Kodaniku Maja, mis on mõeldud vabatahtlikele erinevate ettevõtmiste kaudu eneseteostamise paigaks: heakord, talgud vanade majade korrastamisel, forellijõe ja tehisjärve heaperemehelik hooldamine ja väga palju teisi tegevusi. Vabatahtlik tegevus on kodanikuühiskonna eeldus ja alus, oluline osa kodanikuühiskonna eksisteerimisel ja püsimisel (Wilson ja Musick 1999; 2000; Weller 2008).

Rahastamise alla liigitatud küsimuste analüüsimisel selgus, et enamus ühendustest koostavad tegevusplaani ja eelarve vähemalt ühe aasta peale (40,32%) ning samuti oli ka neid, kes tegelevad sellega vastavalt vajadusele (32,26%). Analüüsist tuleb välja ka, et mõned Järvamaa kolmanda sektori ühendused tegelevad teenuste osutamisega (46,77%), samas 38,71% vastanutest ei osuta teenuseid ja ei müü tooteid. Reisbergi (2007: 9) arvates on kolmanda sektori ühendused muutunud kompetentsemaks ja professionaalsemaks ning seetõttu pöörduvad avalik sektor üha enam kolmanda sektori ühenduste poole kvaliteetse teenuse saamiseks. Samuti see võib teenuste osutamise

vähesus tuleneda sellest, et ei omata informatsiooni, milliseid teenuseid piirkonnas vajatakse ning puuduvad vajalikud teadmised ja oskused teenuste müügiks. Uurimusest tuli välja, et enamus ühendusi ei saa toetust (sponsorlust) äriühingutelt (48,39%; vt. tabel 18), vaid nende tegevust rahastatakse peamiselt avaliku sektori vahenditest, mida on välja toonud ka Ausmees (2004).

Tabel 18. Ühenduste toetamine äriühingute poolt tegutsemise liigi järgi (%)

Kui tihti saab Teie ühendus toetust (sponsorlust) äriühingutelt?	Tegutsemise liik					
	MTÜ	sihtasutus	seltsing	ametiühing	erakond	kutseliit
Sageli	9,68	1,61	-	-	-	-
Pigem harva	11,29	-	-	-	-	1,61
Harva	25,81	-	-	-	1,61	-
Mitte kunagi	43,55	1,61	1,61	1,61	-	-

Allikas: (autori koostatud).

Tegutsemisvaldkonnast lähtudes ei saada üldse toetusi (12,90%) kunsti, vaba aja ja meelelahutuse tegevusvaldkonnas või saadakse toetusi harva (11,29%). Kõige rohkem saavad toetusi ühendused, mis on oma tegevuse suunanud kohalikule tasandile (43,56%) ning kõige vähem toetusi saavad ühendused, mis on suunanud oma tegevuse rahvusvahelisele tasandile (9,68%). Autori arvates võib see tuleneda sellest, et äriühingud toetavad neid ühendusi, mis aitavad arendada kohalikku elu, kus ka äriühingud võivad tegutseda ning seetõttu saavad ka nemad ühenduste tegevustest kasu. Samuti ilmnes ka intervjuudest, et enim on levinud lihtne sponsorlus, kus kohalik ettevõtte annab ühingule auhindadeks tasuta oma toodangut, kuid rahalist otsetoetust saadakse väga harva. Samuti mainiti, et ettevõtted panustavad kõige rohkem raharessursse ühendustesse, millega ollakse tugevalt seotud, nagu näiteks, inimesed, kes hoolivad väga loomadest, panustavad eelkõige nendesse ühendustesse, mis tegelevad loomade kaitsmisega või kui kellegi pereliige või sõber tegeleb palju spordiga, siis aidatakse ikka spordivaldkonnas tegelevaid kolmanda sektori ühendusi. See kõik teeb keerulisemaks ühendustel leida endale toetajaid ning rahastajaid. Samuti toodi näiteks Paides Sihtannetus „Andeka Lapse Fond”, mis tegutseb aastast 2002 ja kus juba aastaid on räägitud, et tuleks midagi muuta seadusandluses või annetuse vormis, et ettevõtjad sinna oma panuse annaksid. Täna kurdetakse annetusele kaasnevate maksude suuruse üle.

Trummal ja Lagerspetz (2003: 37) on välja toonud, et enamus toetust saanud tegevusvaldkondadeks olid sport, sotsiaalhooldus, haridus ja kultuur. Olulisem tuluallikas

maakonna kodanikeühendustele on toetus KOV-lt, liikme- ja sisseastumismakse, millest näiteks spordiklubid saavad enamuse oma tulust. Kõige vähem peetakse oluliseks toetusi eraõiguslikest fondidest, välisriikide valitsustelt ja organisatsioonidelt. Püsikulused kaetakse peamiselt projektitoetustest (56,45%) ja liikmemaksudest (56,45%) või isiklikest rahalistest vahenditest (30,65%). Ühendused, kellel püsikulused ei ole moodustatud vastanutest 8,06% (vt. tabel 19).

Tabel 19. Uuringus osalenud ühenduste püsikulude katmise allikad

Püsikulude katmise allikad	Vastanute arv	%
Kohaliku omavalitsuse toetus	26	41,94
Liikmemaksud	35	56,45
Liikmed katavad kulud oma isiklikest rahalistest vahenditest	19	30,65
Omateenitud tulu	24	38,71
Projektitoetus	35	56,45
Sponsorlus	21	33,87
Püsikulused ei olegi	5	8,06

Allikas: (autori koostatud).

Siseministeeriumi (2008) uuringust saab järeldada, et kodanikeühenduste seas on levinumad üldkulude katmise allikad tegevustoetused ja liikmemaksud. Statistiliselt oluline seos on ühenduste, kes kasutavad oma püsikulude katmise allikana liikmemaksusid ja ühenduse liikmete arvu vahel (Hii-ruut=14,078; $p=0,003$), mis näitab, et ühendused, millel on liikmeid üle 20, kasutavad oma püsikulude katmise allikana liikmemaksusid. Liikmemaksud võivad sageli olla ainuke sissetuleku allikas, samuti on liikmeskond ise üks oluline ressurss ühenduse eesmärkide teostajana ning olukordades, kus ühendused soovivad edu avaliku arvamuse mõjutamisel ning koostööpartnerite läbirääkimistel. Samas tuleb vaadelda, kui palju suudavad ühendused endale liikmeid juurde saada ning kas neid on võimalik kaasata ühenduse tegevustesse.

Kõige enam kasutatakse toetusi ürituste korraldamisel (69,35%) ning tegevustoetusteks (64,52%) ja kõige vähem nõustajate palkamiseks (9,68%), olemasolevate ruumide ja hoonete remondiks (16,13%) ning heakorratöödeks (16,13%) (vt. tabel 20). Holm (2007: 26), Trummal ja Lagerspetz (2003) toovad välja, et kodanikeühendused püüavad endast rohkem laiemale avalikkusele märku anda ja seega nad teevad palju üritusi, mille puhul on vaja rahalisi ressursse. Ühendused, kes vajavad tegevustoetust, ei saa seda kohaliku omavalitsuse käest (Hii-ruut=15,107; $p=0,000$), vaid projektitoetuste kaudu

(Hii-ruut=5,597; p=0,018). Intervjuudest selgus, et Järvamaa kolmanda sektori ühendused vajavad toetusi materiaalse ja tehniliste ressursside jaoks - ruumide sisustamiseks, kui ka tehnoloogia uuendamiseks, kuna enamikel ühendustel on infotehnoloogiline riist- ja tarkvara vananenud, juhi/eestvedaja transpordi hüvitamiseks, töötasuks, kontoritehnika soetamiseks. Töötasude poole pealt toodi välja, et see on väga oluline, et saada kasvõi natukene toetust palkade jaoks, kuna paljud kolmanda sektori ühenduste liikmed tegelevad ainult ühenduse igapäevategevusega, kuna see võib olla nende ainukene elatusallikas. Selletõttu liikmed võivad vahetuda tihti, kuna hakatakse otsima juurde tööd, et kuidagi hakkama saada ning lõpuks võib välja kujuneda olukord, kus ühenduse liikmed võivad isegi lahkuda ühendusest, et pühenduda rohkem oma palgatööle. See toob kaasa ühenduse arengu languse, kuna kui uuesti peab liikmeid koolitama, selgitama töö struktuuri, siis see võtab kõik aega ning ühenduse areng võib seetõttu seisma jääda.

Tabel 20. Toetuste kasutamine uuringus osalenud ühendustes

Toetuste kasutamine	Vastanute arv	%
Tegevustoetuseks	40	64,52
Töötajate (nt projektijuhti, raamatupidaja) palkamiseks	15	24,19
Ühenduse püsikulude katteks (rent, side- ja kontorikulud)	20	32,26
Olemasolevate ruumide ja hoonete remondiks	10	16,13
Hoonete, rajatiste (spordiväljakud, külaplatsid, mänguväljakud) ehitamiseks	11	17,74
Tehniliste vahendite (arvuti, printer, internetiühenduse tarvikud jne) soetamiseks	19	30,65
Ürituste korraldamiseks	43	69,35
Koolitusel osalemiseks	19	30,65
Heakorratöödeks	10	16,13
Nõustajate palkamiseks	6	9,68
Muu	6	9,68

Allikas: (autori koostatud).

Kõige olulisemaks peeti seda, et suurematel ühendustel on puudus tegevustoetusest. Näiteks MTÜ Kodukant Järvamaa esindaja mainis, et neile ei anna tegevustoetust ükski oma- ega maavalitsus, kuna tegelevad sellise valdkonnaga, mis pole MTÜ Järvamaa Omavalitsuse Liidu ja maavalitsuse silmis prioriteet. Tegevustoetusi vajatakse kontori- ruumi rendi, tegevjuhi kasvõi osalise koormuse töötasu jmt kulude katteks, kuna kui tegevusi tehakse projektitoetuste abil, siis sellised kulud ei mahu ühegi konkreetse projekti eelarvesse ning nende eest tasumine käib ühendustele üle jõu. Samuti on pro-

jektide juurde vaja omaosaluse raha, mis ühendustel on reeglina 10%, olenedes projekti üldmahust. Ühelt poolt saadakse küll aru, et vaja on suurendada omatulu osa (pakkuda mingeid teenuseid), aga tihti ei leidu inimest, kes neid teenuseid pakuks, sest ollakse hõivatud oma põhitööga. Tulenevalt eelnevast, siis toob Ümarik (2007: 175) välja, et sageli projekti- kui tegevustoetused võivad olla osadele kolmanda sektori ühenduste jaoks problemaatilised, kuna projektist projektini elamine ei võimalda ühendustesisest arengut ega kindlusta ühenduse jätkusuutlikkust.

Kõige rohkem taotletakse raha Kohaliku omaalgatuse programmist (54,84%), samuti on suurte osakaaludega Kultuurkapital ja Hasartmängumaksu nõukogu projektitoetused (mõlemad 41,94%). Kõige vähem taotletakse EL Sotsiaalfondist ja Piirkondliku arengu kavandamise programmist (EAS) (võrdselt 1,61%) (vt. tabel 21).

Tabel 21. Toetuste taotlemine

Toetuste taotlemine	Vastanute arv	%
Kohaliku omaalgatuse program	34	54,84
Kultuurkapital	26	41,94
Hasartmängumaksu nõukogu projektitoetused	26	41,94
Külade uuendamise ja arendamise programm (PRIA)	15	24,19
Eesti Rahvuskultuurifond	2	3,23
Maaelu Edendamise Sihtasutuse projektikonkurss	6	9,68
Keskkonnainvesteeringute Keskus (KIK)	9	14,52
Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise programm	3	4,84
Euroopa Liidu Sotsiaalfond	1	1,61
Vabähenduste Fond	2	3,23
Hasartmängumaksu investeeringutoetused	2	3,23
Kodanikuühiskonna Sihtkapital (KÜSK)	9	14,52
Piirkondliku arengu kavandamise programm (EAS)	1	1,61
Päästeameti projektikonkurss	3	4,84
Pole taotlenud	5	8,06
Muu	9	14,52

Allikas: (autori koostatud).

Valitud oli ka vastusevariant „muu“ (14,52%), kus vastajad nimetasid lisaks veel programmi LEADER, Sotsiaalministeeriumit, Varaait vol 10 ja SA EMK Siseministeerium (2014) on välja toonud, et enamus projekte saavad vahendid Kohaliku omaalgatuse programmist ning samuti ka Hasartmängumaksu nõukogu projektitoetustest, mis ühtib ka antud analüüsiga. Siseministeerium (2014) toob välja, et 2013. aastal anti kõige rohkem toetusi välja Hasartmängumaksust regionaalsete investeeringutoetuste programmist ning kõige rohkem projekte toetatakse Kohaliku omaalgatuse programmi kaudu.

Analüüsidest toetuste taotlemist allikate lõikes, siis Kohaliku omaalgatuse programmi kaudu taotleti enim toetusi ürituste korraldamiseks, näiteks suvine koguperepäev Roosna-Allikul, Türi-Tamsalu rahvamatka korraldamine ning ka tehniliste vahendite soetamiseks, Bodypump treeningvarustuse ostmiseks Aravete Jõujaama MTÜ-le, suusa-hoolduse tarvikute soetamiseks Suusk ja Rada MTÜ-le. Hasartmängumaksu nõukogu projektitoetuste kaudu taotleti toetusi olemasolevate ruumide ja hoonete remondiks, näiteks Aravete võimla rekonstrueerimiseks, Türi Noortekeskuse ekstreemspordimaja rekonstrueerimiseks. (Regionaaltoetused Järvamaal 2014)

Koostööpartneritest nimetati kõige enam kohalikku omavalitsust (80,65%), järgmisena teisi Järvamaa ühendusi (37,71%) ning maavalitsust (37,10%). Mainiti ka Lõuna Järvamaa Koostöökogu, piirkonna turismiettevõtteid, külaseltse, valdkonna juhtide ühendusi ja Rotari klubi. Antud uuringu tulemused ühtivad Rikmann *et al.* (2010: 101) poolt tooduga, et kõige rohkem teevad kolmanda sektori ühendused koostööd kohaliku omavalitsuse ja teiste kolmanda sektori ühendustega. Ühenduste liikmeskondade suuruste ja koostööpartnerite võrdlemisel ilmneb, et liikmeskonna suurus mõjutab oluliselt koostöövõrgustiku ulatust ning intensiivsust. Suurematel ühendustel on rohkem ressursse koostöösuhte mitmekülgsamaks arendamiseks. Samuti nähtub, et suurte ühendustel on tunduvalt rohkem koostööpartnereid riiklike ja maakondlike katusorganisatsioonide hulgas. Tõenäoliselt ei kõnele see üksnes ühenduse ressursidest, vaid annab märku ka sellest, milliste ühendustega viimased ise eelistavad koostööd teha. Statistiliselt oluline seos on ühenduste tegutsemise liigi ja ühenduste koostöö Järvamaa omavalitsuse vahel (Hii-ruut=44,804; $p=0,001$), mis näitab, et sihtasutustel on väga tihe koostöö Järvamaa omavalitsusega (vt. tabel 22). Antud uuringu tulemused ühtivad Rikmann *et al.* (2010) poolt tooduga, et pea pooled sihtasutustest teevad regulaarset koostööd kohaliku omavalitsusega.

Intervjuude põhjal võib väita, et koostöö osas erasektoriga on arvamused erinevad, ühed ütlevad, et mitmekülgne ning teised, et mitte eriti tihe. Tõdetakse, et koostöö toimib eriti hästi SA Järvamaa Kogukonnafondiga, mille raames läbi ettevõtjate, pankade ja aktiivsete inimeste annetuste toetatakse erinevaid üritusi Järvamaa noore spetsialisti stipendiumini välja, mille kohta on sõlmitud ka heatahte leping. Tehakse ka turismialast koostööd, loodud on MTÜ „Looduskaar“, kus tegutsevad ettevõtjad kui ka MTÜ-d ning kus

koostöö toimib läbi erinevate ürituste. Samuti ka Avatud Talude Päeval on kaasatud nii ettevõtjad kui MTÜ-d. Järvamaa Omavalitsuse Liit: „/ .../“ koostöö on toimiv, kuid sõltub isikute omavahelisest läbisaamisest. Üldjuhul on kõik ühise eesmärgi nimel valmis koostööks.“ Antud uuringu tulemused ühtivad Trummal ja Lagerspetz (2003: 37) poolt tooduga, et enamus kolmanda sektori ühendustest ei tee suuremas osas koostööd Eesti ettevõtetega ega ka Eestis elavate eraisikutega, mis võiksid soodustada kolmanda sektori ühenduste arengut.

Tabel 22. Kolmanda sektori koostööpartnerid ühenduste tegutsemise liigi lõikes (%)

Koostööpartnerid	Tegutsemise liik					
	MTÜ	sihtasutus	seltsing	ametiühing	selts	klubi
Maavalitsus	33,87	3,23	-	-	-	-
Kohalik omavalitsus	72,58	3,23	-	-	1,61	1,61
Teised Järvamaa ühendused	33,87	3,23	-	-	-	1,61
Järvamaa koolid ja lasteaiad	20,97	1,61	-	1,61	-	-
Kultuurimajad	19,35	1,61	1,61	-	-	-
Ettevõtjad	17,74	1,61	-	-	1,61	-
Sama valdkonna ühendused	27,42	1,61	-	1,61	-	-
Maakondlik katuseorganisatsioon	19,35	-	-	-	-	-
Riiklik katuseorganisatsioon	19,35	-	-	1,61	-	-
Kogudus või usuühendus	8,06	-	-	-	-	-
Muu	9,68	-	-	-	-	-

Allikas: (autori koostatud).

Oluline on kolmanda sektori sisene koostöö. Sellest oleneb suurel määral, kas ja kuidas suudavad ühendused kasutusele võtta ressursse oma ühiste, näiteks seaduste, piirkonna ja tegevusvaldkonna arengu või rahastamisega seotud huvide kaitsmisel kiiresti muutuvates oludes. Järvamaa kolmanda sektori ühenduse koostöö tegemise puhul on heaks näiteks toodud välja Arvamusfestivali korraldamine Paides 2013. aastal, kus mitmed kolmanda sektori ühendused koostööd tegid ja kuna see oli nii edukas, toimub see Paides ka 2014. aastal. Märkigi, et Järvamaa Külade Ühendus on kohalike küla-seltside katusorganisatsioonina edukas koostööprojektide elluviija. Järvamaa Puuetega Inimeste Koda saab vahendeid kõigilt Järvamaa omavalitsustelt, riigilt, erinevatest fondidest ning Kesk-Eesti Madala Läve keskus, Järvamaa naiste varjupaik, kõik need ühendused teevad koostööd ning pakuvad teenust kogu Järvamaal. Samuti MTÜ SRIK Paides, kes õpetab ja propageerib säästvat majandamist nii ehituses, looduses kui ka tegeleb vabatahtlike töö ja ka linna ajaloo küsimustega. Nende rahastamine tuleb nii kohalikult omavalitsuselt, Paide linnalt kui ka erinevatest projektidest. Autor leiab, et

kolmanda sektori ühendused on jätkusuutlikumad, kui ühendused teevad koostööd teiste kolmanda sektori ühendustega. Holmi (2007: 26) arvates on koostöö teiste kolmanda sektori ühendustega tähtis, kuna läbi selle saavad erinevad ühendused koondada oma ressursid, et oleks võimalik rohkem saavutada, mille läbi jõuab ka kodanikeni rohkem teenuseid.

Intervjuudes tuli välja, et enamus ühendusi pidas oma koostööd kohalike omavalitsustega heaks ning toodi ka näiteid koostöö kohta. Nõustamise, abistamise ja toetamise osas on parim koostööpartner kolmanda sektori ühendustele SA Järvamaa Arenduskeskus. Maavalitsuse kaudu saavad kolmanda sektori ühendused taotleda oma projektidele toetust Kohaliku Omaalgatuse Programmist. Kohalikud omavalitsused toetavad oma külade seltse, spordiklubisid jt. ühendusi taotluste ja projektide põhiselt aga ka transpordi jms. lahendustega. Näiteks MTÜ Roosna-Alliku Mõis, kes pakub õpilaste toitlustusteenust vallale, SA Ajakeskus Wittenstein, kus muuseumitöö kõrval pakutakse toitlustusteenust või ka analoogselt MTÜ Kilplala, kes teenib oma tulule lisa samuti toitlustamise ja peoteenuse osutamisega.

Mainitakse ka seda, et kui koostöö algatajaks avaliku sektoriga on MTÜ, siis tuleb hoolikalt esitada oma projekt või mõte, et omavalitsuse esindaja sellest ka omavalitsusele kasu näeks. Samas, kui omavalitsusel on MTÜ-de abi vaja (nt arengute planeerimisel jne), siis ollakse üsna pahased või nõrдинud kui inimesed seal ei osale. Kodukant Järvamaa MTÜ: „/ .../“ parem koostöö toimib mingite oluliste ühissündmuste korraldamisel, aga see on pigem konkreetsete inimeste, mitte ühenduste vaheline koostöö. Lihtsalt need aktiivsed inimesed kuuluvad erinevatesse ühendustesse.“ Koostöö on oluline, kuna see toob inimesed kokku, ning on võimalik ellu viia suuremaid ja tähtsamaid projekte. Kogemused, mis saadakse koostöö tegemisel, aitavad arendada silmaringi, mõelda välja paremaid lahendusi, see kõik arendab kolmanda sektori ühendusi seesmiselt.

Kõige rohkem sooviti, et Järvamaa omavalitsused tunnustaksid kolmanda sektori ühendusi ning ka panustaksid nendele raha (mõlemad 67,74%). Riigi poolt sooviti samuti rahalist toetust (70,97%). Kõige väiksemate osakaaludega olid Järvamaa omavalitsuste puhul vastused „maksusoodustused“ (19,35%), „seminaride toetamine“ (24,19%) ning riigi puhul „ruumide, elektri, telefonide tasuta kasutamise võimaldamine“ (22,58%) (vt. tabel 23). Ka Hinsberg et al. (2012) arvates peab silmapaistvaid vabatahtlikke ja ette-

võtmisi/algatusi portreeterima avalikus meedias, mis aitab ühelt poolt aktiivselt panustavaid vabatahtlikke avaliku tunnustuse kaudu motiveerida, teiselt poolt tervet valdkonda näidete kaudu laiemale avalikkusele lähedasemaks ja arusaadavamaks muuta. Lisaks tublimate tegutsejate jooksvale esiletoomisele avalikus meedias ja kommunikatsioonikanalites, on oluline valdkonnas tegutsejaid ka märgiliselt tunnustada.

Järvamaa kolmanda sektori ühenduste peamiste arenguprobleemidena on MTÜ Järva Arengu Partnerid (JAP) välja toonud tegutsemise liiga kitsas ringis, kus pole eriti tutvusi ja kontakte teiste ühendustega. MTÜ Järva Arengu Partnerid heidab ette, et kolmanda sektori ühendustel ei ole visuaalset identiteeti tervikuna, mis oleks korralikult läbi mõeldud (näiteks logo, koduleht, visiitkaart). Kodukant Järvamaa MTÜ tõi probleemina välja aktiivsete inimeste vähesuse: „/ .../“ vajatakse inimesi, kes ka tegelikult on valmis ühingu sisulises tegevuses või juhtimises kaasa lööma ning vastutust võtma.

Tabel 23. Kuidas peaksid Järvamaa omavalitsused ja riik Teie arvates toetama elanikkonna kolmanda sektori ühenduste tegevust?

Toetused	Vastanute arv		%	
	Järvamaa omavalitsused	riik	Järvamaa omavalitsused	riik
Avalik tunnustamine	42	37	67,74	59,68
Rahaline toetus	42	44	67,74	70,97
Maksusoodustused	12	31	19,35	50,00
Ruumide, elektri, telefonide tasuta kasutamise võimaldamine	25	14	40,32	22,58
Sponsorluse soodustamine	17	26	27,42	41,94
Tasuta nõustamine	24	21	38,71	33,87
Seminaride toetamine	15	19	24,19	30,65
Muu	4	2	6,45	3,23

Allikas: (autori koostatud).

Märgiti, et levinud on olukord, kus iga vähegi aktiivne tegija on mitme MTÜ juhatuse liige (näiteks on ta juhatuses külaseltsis, piirkondlikus katusorganisatsioonis ja ka Leader tegevusgrupis). Kuna see kõik on vabatahtlik töö, tuleb selleks, et ära elada, teha veel ka mingit tasustatavat põhitööd. Seetõttu läheb koormus liiga suureks, mis tuleb oma pereelu ning puhkeaja arvelt. MTÜ Järvamaa Omavalitsuste Liit (JOL) arvab, et Järvamaa kolmanda sektori ühenduste probleemiks on see, et suurem osa ühendustest on võrdlemisi noored või väikesed ja ressursivaesed. Neil on väike liikmeskond, neil napib vahendeid ja noorte puhul ka kogemusi. See omakorda seab ohtu ühenduse

järjepidevuse ja arengu. Kolmanda sektori ühenduste üheks suurimaks ressursiks on liikmeskonnasisene aktiivsus, selleks et suurendada taolist inimressurssi, üritatakse määratleda liikmete erinevaid rolle, ülesanded, kohustused ja vastutused. Järvamaa Omavalitsuste Liit: „/ .../“ puudust tunnevad tänased ühendused nii oma kontorist, arvutist, internetiühendusest, kontoritehnikast kui ka transpordivahendist.“

Oluliseks probleemiks on rahaliste ressursside leidmine. Sponsoreid on väga raske leida ning sellele kulub palju tööd ja aega. Pöörduakse näiteks oma tuttavate ettevõtjate poole, et selgitada, mille jaoks on rahastust vaja ning loota kõige paremat, et sealt tuleks positiivne vastus. Tuuakse välja, et rahastust leiavad kiiremini ühendused, kes on rohkem tuntud ning populaarsemad. Seevastu väiksematel ja uuematel ühendustel on seda raskem leida - uuena ei ole ettevõtetal tekkinud veel usaldust antud ühenduse vastu. Intervjuudest nähtub, et erinevatel katusorganisatsioonidel on erinevad mured: puudub informatsioon teiste kolmanda sektori ühenduste tegevusest, puudus on aktiivsetest kodanikest, kes sooviksid midagi ära teha.

Probleemide lahendamisteks soovitakse tuge läbi nõustamise, läbi kogemuste vahetamise. Eriti toonitati, et just väiksemad ühendused vajavad sellist abi. MTÜ Kodukant Järvamaa: „/ .../“ lihtsalt suhtlemise algatus peaks tulema vastavate seltside poolt – ei saa ju aidata seda, kes pole oma abivajadusest teada andnud.“ Aga üleskerkinud küsimusi on palju. Enim puudutabki see rahalist külge. Järvamaa Omavalitsuste Liit: „/ .../“ muutust liikmete mõtlemises ja valmisolekut panustada ka raha. Vaja on ka kontori kulude ja eestvedaja/juhi transpordi hüvitamise toetust.“ Järvamaa Puuetega Inimeste Koda kurtis, et nad vajavad tasuta koolitusi, lektoreid, et teadvustada liikmetele, töötajatele ja ka vabatahtlikele vajalikke teemasid, mis puudutavad antud ühenduse tegevust. Samuti tunti puudust invatranspordist. Kuna koja tegutsemisruumid on jäänud väikeseks ja kasutatakse linnas asuvaid teisi ruume, et erinevaid üritusi korraldada, (näiteks Paide linn andis tasuta kasutamiseks Paide spordihalli jõusaali), on raskusi inimeste transportimisega, kes ise ei suuda iseseisvalt ühest sihtpunktist teise liikuda. Samuti sooviti erialaseid koolitusi. Paraku ei jõua tihti inimesed, kellele koolitus suunatud, sinna, sest ollakse hõivatud põhitööga või millegi muuga. Silma jäi üks väga oluline mõjur: puuduvad maksujõulised liikmed. Kuna teatud projektid vajavad omaosalust, mis tuleb panustada liikmetel, tuntakse puudust ühendustes just neist. Tuleb ju toime tulla ka

muude kuludega igapäevaste tegemiste juures. Kompetentsemateks abilisteks peetakse probleemide lahendamisel MTÜ-d Kodukant Järvamaa, Järvamaa Arengukeskust, Leader'i konsultante ning omavalitsuste spetsialiste, kes vastava valdkonnaga tegelevad.

Arengu tagamist nähakse kogukonnateenuste väljaarendamisel, mis on üks võimalusi suurendada majanduslikku jätkusuutlikkust. Selle tööga hakkab tegelema MTÜ Järva Arengu Partnerid järgmisel perioodil, olles ise ka üks põhilisemaid eestvedajaid. Võimalust arenguks nähti ka suuremas koostöös maakonna ja kohalike omavalitsustega erinevatel tasanditel: arengukavade ja -suundade väljatöötamisel, finantsstrateegiate väljakujundamisel.

Oodatakse kohalike omavalitsuste poolt rohkem aktiivsust ühenduste kaasamisel, nõu andmisel, mis muudaks inimesed ärksamaks, osalevamaks ja sellega ka vastutavamaks neid ümbritseva keskkonna suhtes. Peetakse oluliseks aktiivsete inimeste, sh noorte liitmist ühenduste tegevustesse. Peamine ülesanne maakonnas peakski olema noortele vajalike tingimuste loomine Järvamaal elamiseks, kuna noori hakkab järjest vähemaks jääma, mistõttu on puudu just inimressursist, keda ühenduste tegevusse kaasata. MTÜ Kodukant Järvamaa: „/ .../“ *mõnevõrra lihtsam on ehk neil MTÜ-del, kelle liikmetel on sellesse ühendusse kuuludes mingi isiklik huvi (tervis, puuetega inimesed, eriala liidud jne.)*“

Intervjuudes toodi välja ka vajakajäämisi: kui mingi projekt või tegevus saab läbi, siis ei analüüsita, kuidas projekt õnnestus, miks see just nii läks ning kuidas järgmine kord veel paremini teha. Selline arutelu aitaks tulevikus palju kaasa tegevuse sisu määratlemisel-mitmekesistamisel, teostamisel ja parimate tulemuste saavutamisel. Arenguvõimalusteks peeti ka paremaid suhteid teiste ühendustega nii kohapeal kui ka väljaspool piirkonda, et vahetada kogemusi, teha koostööd rahastamise taotlemisel, kasutamisel ja aruandluse koostamisel. On ju peavalu põhjustajaks oskamatus piisavate ressursside saamine tegevusteks. Küsimus ongi: kust raha taotleda, mis selleks vaja on, kuidas ärimudelit kokku panna, et mingi tegevus käivitada.

Kohtumised teiste ühenduste ja kohaliku omavalitsuse spetsialistidega avaldavad väga suurt mõju omavahelisele koostööle. Sektoritevahelise koostöö arendamiseks peab kor-

raldama regulaarselt ümarlaudasid, tublisid eestvedajaid, vabatahtlikke tuleb tunnustada - see motiveerib inimesi rohkem panustama kodanikuühiskonna arendamisse. Vaja on parandada ka meediaga suhtlemist, sest ei teata, kuidas tuleks konkreetsetes olukordades käituda, millised on reeglid, mida tuleks järgida, et näidata ühendust positiivses valguses; anda teavet, milliste infokanalite kaudu ennast reklaamida. Vajalikud on koduleheküljed - hetkel paljudel need puuduvad või ei ole aktiivsed ning need, mis eksisteerivad, on kas väga puudulikud või mitteinformeerivad ning samuti raskesti leitavad. Kõik see aitaks kaasa ühenduste tegevustele, eriti uutele enda tutvustamiseks.

2.3. Kokkuvõtted ja järeldused uurimusest

Enamlevinud Järvamaa kolmandas sektoris tegutsevate ühenduste liikideks on mittetulundusühing (MTÜ), sihtasutus (SA), seltsing, ametiühing, selts ja klubi – kõiki võib ühe sõnaga nimetada mittetulundusühendusteks ja kolmandat sektorit ka mittetulundussektoriks. Suur osa kolmanda sektori ühendustest on kodaniku- või kodanikeühendused ehk vabaühendused – mis on algatatud üksikisikute poolt. Nagu toodi välja alapunktis 1.1. on kodanikuühiskond viimastel aastakümnetel arenenud pigem isevoolu teed.

Küsitlusele vastajate hulgas oli kõige rohkem mittetulundusühinguid, mis olid asutatud aastatel 1991-2005. Analüüsist ilmnes, et Järvamaa ühenduste hulgas on alla viie aastaste ühenduste osa väiksem ning aastatel 2000-2005 asutatute osa suurem võrreldes kogu Eestiga. Vanus on kolmanda sektori ühenduste jaoks üheks olulisemaks tunnuseks, kuna sellega on sageli seotud ka mitmed teised näitajad nagu liikmeskonna suurus, liikmete arvu kasv või kahanemine, muude ressursside olemasolu, koostöösuhted jms. Uurimusest selgub, et enamus Järvamaa kolmanda sektori ühenduste tegevusi on suunatud kohalikule tasandile ning tegeletakse kunsti, meelelahutuse ja vaba aja valdkonnas. Vastanute seas oli kõige rohkem ühendusi, kus liikmete arv oli üle 20. Liikmete arvust, aktiivsusest, tööpanusest jms sõltub olulisel määral ühenduste toimimine ja eesmärgiliste tegevuste edukus.

Uurimus näitas, et puudu on inimressursist, nii noortest kui ka aktiivsetest inimestest ning need, kes on aktiivsed, osalevad paljude erinevate ühenduste töös. Kuna see võtab palju ajaressurssi, võib tekkida oht, et koormus muutub väga suureks ja lahkutakse

kolmanda sektori ühenduste tegevustest. Intervjuudest tuli välja, et on vajadus ka noorte järele, kes keskenduksid ja pühendaksid rohkem ühenduste töödele. Põhjuseks, miks ei ole palju aktiivseid noori, võib tuleneda sellest, et on vähe põnevaid väljakutseid ja vähe tunnustust või puudub üldse motivatsioon. Selleks, et kolmanda sektori ühendusi arendada, tuleb noortele luua vajalikke tingimusi, et nad tahaksid Järvamaal elada ning neid ka rohkem tunnustama ja motiveerima. Hoolimata uute ühenduste tekkest, ei lisandu tegevusväljale samas tempos uusi inimesi, mis omakorda toob kaasa kolmanda sektori ühenduste vähenemise ja seoses sellega ka arenguvõimaluste vähenemise. Aitamaks Järvamaal arendada kolmandat sektorit, tuleb autori arvates korraldada Järvamaa kolmanda sektori ühendustele erinevaid koolitusi nii kohalike omavalitsuste, kodanikeühenduste ja ettevõtjate vahel, mis aitavad kodanikeühenduste tegevust paremini korraldada ning aidata uutel liikmetel ja juhtidel valdkonda sisse elada, mis ilmnes ka intervjuudest. Olles olukorras, kus järjest tuleb peale nooremaid ühendusi, kes ei ole kursis kõigega, mis sisaldab ühe kolmanda sektori ühenduse alustamine ja arendamine, on see eriti vajalik.

Uurimuse põhjal võib öelda, et enim raskusi tekitab rahaküsimustega tegelemine. Pole piisavalt teadmisi, kuidas tagada järjepidevus, haldussuutlikkus, projektide kirjutamine ja tegevuse rahastamine ning sellega seotud aruandlus – kõik see vajab õpetamist, milleks abi loodetakse omavalitustelt või siis katusorganisatsioonide poolt. Miks mitte osta sisse vastavat teenust, kuid seegi vajab rahastamist.

Uuringu tulemustest ilmnes, et ühendustes on palgalisi töötajaid väga vähe ehk inimressursist tuntakse puudust. Palgaliste töötajate rakendamine ühenduste tegevustesse on levinum vanemate, eelkõige rohkem kui viis aastat eksisteerinud ühenduste hulgas. Rohkemate inimeste kaasamine aitab jaotada töökoormust ning seeläbi ka vähendada eestvedajate läbipõlemist. Käesoleva uuringu tulemustest nähtus veel, et ligikaudu 69% vastanutest ei oma palgalisi töötajaid, mis võib olla tingitud asjaolust, et enamus Järvamaa ühendusi (56,5%) kaasavad oma ühenduse tegevustesse vabatahtlikke. Uurimuse põhjal võib öelda, et vabatahtlike roll Järvamaa kolmanda sektori ühenduste tegevustes on väga oluline. Samas alles õpitakse kasutama vabatahtlike abi, nende arvu suurendamist ja nende rolli tähtsustamist soodustavate tegevuste korraldamisega – artiklid ja saated meedias, infopäevad, teave Järvamaa kolmanda sektori ühenduste ning

Järvamaa valdade veebilehtedel ja sotsiaalmeedias, vabatahtliku tegevuse passi tutvustamisel jms. Vabatahtlike tegevuse kaasa aitamiseks tuleks koolitada noori vabatahtliku tegevuse teemal, et nad siis jagaksid teistele informatsiooni edasi ja arendada vabatahtlike tegevuse teadmisi ka kohalike omavalitsustega, et nad hakkaksid ka rohkem osalema nendes tegevustes.

Kodanikuühenduste organisatoorsest võimekusest sõltub, kui palju inimesed ühenduste tegevuses ja aktsioonides osalevad ning oma mõtteviisi ja hoiakuid muudavad. Ühenduste suutlikkusest turundada oma ideid, kaasata vabatahtlikke, pidada läbirääkimisi kohalike omavalitsuste ning ettevõtjatega sõltub otseselt, mil määral ühingud oma eesmäärke täidavad. Uuringu tulemused näitasid, et vabatahtlike kaasamine on suurenenud, mis tähendab, et inimesed on läinud aktiivsemaks, et aidata ühendusi nende tegemistes. Kuigi kolmanda sektori ühenduste arv on aastate jooksul langenud, ei kirjelda ühenduste arvu kasv ja koguarv olukorda tõeselt, kuna paljud ühendused võivad olla passiivsed (vt alapunkt 2.1).

Head, tunnustatud ja suutlikud ühendused ei pea paljuks õppida parimatelt tegijatelt nii kodu- kui ka välismaalt, loovad erinevaid koostööleppeid rahvusvahelisel ja kodumaa pinnal nii avaliku kui ka erasektoriga, näevad vaeva inimeste koolitamisega ning kvaliteetsete teenuste pakkumisega. (vt alapunkt 1.1). Muidugi ei pea alati koostegevusteks MTÜ-d või sihtasutust looma, tihtipeale näeb kodanikualgatust just organiseerimata vormis, kuid pikemas perspektiivis on suuremates ettevõtmistes vaja hästi organiseeritud meeskonda. Ühenduste tegutsemissuutlikkuse tõstmine on kodanikuühiskonna arengu võtmeküsimus.

Autori poolt läbiviidud uuringu analüüsi tulemuste põhjal võib öelda, et küsimustikule vastanutest kolmandik peab enda kaasamist maakondlike ja kohaliku omavalitsuse strateegiate koostamisse piisavaks ja veel kolmandik arvab, et võiks olla enam kaasatud, üks kolmandik osalenutest on päris kõrvale jäänud. Autori arvates võib see tuleneda sellest, et informatsiooni edastamine ei ole olnud piisav, et kaasata kolmanda sektori ühenduse liikmeid neid puudutavate strateegiliste dokumentide arutelluse ning võib-olla jäi nii mõnigi oluline kitsaskoht seetõttu lahkamata. Samas tuli intervjuudest välja, et mõned Järvamaa kolmanda sektori ühendused ei olegi nii väga huvitatud osalemisest omavalitsuse arengute planeerimisel ja selle põhjuseks tuuakse vähest ajaressurssi.

Autori poolt läbiviidud uuringust ilmnes, et kõige rohkem teevadki ühendused koostööd kohaliku omavalitsusega, ka maavalitsusega. Samuti tuleb välja, et suurtel ühendustel on tunduvalt rohkem koostööpartnereid riiklike ja maakondlike katusorganisatsioonide hulgas. Järvamaa kolmanda sektori ühenduste koostöö teiste Järvamaa ühendustega on vähenenud - 45,15% vastanutest arvas, et selleks puudub otsene vajadus ja ainult 19% vastas, et teiste ühendustega käib tihe koostöö. Ulatuslikum koostöö toimib piirkondlikul ja kohalikul tasandil. Intervjuudest selgus, et kohalikud omavalitsused toetavad oma külade seltse, spordiklubisid jt. ühendusi taotluste ja projektidepõhiselt, aga ka transpordi jms. lahendustega. Järva maakond on pannud ka aluse suurele ettevõtmisele - Arvamusfestival ületas oma toimumiselt emotsionaalselt ja ka väljaütlemistelt senise kogemuse ning töösse on pandud juba 2014. aasta suursündmus. Kindlasti on see üks võimalustest tribüüniks öelda oma arvamus ka kolmanda sektori tegemistele ja nende tegevuse vajalikkusele.

Uuringust selgus, et kui koostöö algatajaks avaliku sektoriga on kolmanda sektori ühendus, tuleb hoolikalt esitada oma projekt või mõte, et omavalitsuse esindaja selles ka omavalitsuse jaoks kasu näeks. On ju kohaliku omavalitsuse tulubaas otseselt sõltuv tema elanikkonna töötasudelt saadavast tulumaksust ja riigipoolsest tasandusfondist, mis muutub seoses inimressursi vähenemisega ning sellest tulenevalt soovitakse oma elanikkonnale võimalikult palju kasulikke projekte algatada kaasates kolmanda sektori ühendusi. Olgu siis selleks puuetega inimeste abistamisega seotud projektid, lastehoiuteenus, kui napib lasteaiakohti, jne. Tihti ei omata teavet, milline võiks olla ühenduse abi, kuidas saaks osaleda mingi projekti elluviimisel, kas saadakse üldse toetust, kuna omakorda ei saada aru, mis alustel toetusi antakse. Rahastamise süsteem tuleb üle vaadata, et see oleks ühenduste seisukohalt sõltumatum ja läbipaistvam ning selle tulemusena võib rahaliste ressursside leidmine kergeneda. Siit tulenevalt saab teha vaid ühe järelduse ja see on jällegi – koostöö - kõik teenused tuleb maakonna ja kohaliku omavalitsuse tasandil kokku leppida.

Ausmees (2004) väidab, et kolmanda sektori ühendusi rahastatakse peamiselt avaliku sektori vahenditest, kuid mitte piisavalt. MTÜ-del omavahendeid, milleks on põhiliselt liikmemaksud, sponsorrahad, majanduskuludeks ja ühenduse ülalpidamiskuludeks reeglina ei jätku. Raharessursside allikateks on küsitluses osalenute puhul projektitoetused ja

kohaliku omavalitsuse toetused. Tegevustoetusi vajatakse kontoriruumi rendi, kütusekulu, tegevjuhi kasvõi osalise koormuse töötasu jmt tarbeks. Kuna ühendused tegutsevad projektitoetuste abil, siis nimetatud kulud ei mahu ühegi konkreetse projekti eelarvesse ning nende eest tasumine käib MTÜ-dele üle jõu. Väga vähesed, ainult 11,5% vastanutest, katavad ühenduses tekkivaid kulusid isiklike rahaliste vahendite abil, samuti 8,06% vastanutest ei oma üldse püsikulusid. Kõige rohkem vajataksegi toetusi ürituste korraldamiseks ning ühenduste tegevuskuludeks. Väga vähesed ühendused, kes vastasid küsitlusele, tõid välja, et vajavad toetusi hoonete, rajatiste (spordiväljakud, külaplatsid, mänguväljakud) ehitamiseks, olemasolevate ruumide ja hoonete remondiks, heakorratöödeks ja nõustajate palkamiseks.

Intervjuudes peetigi oluliseks seda, et suurematel MTÜ-del on puudus tegevustoetusest, et otsustada ise, kuidas raha otstarbekalt kasutada. Ühenduste raharessursside saamise kõige suuremaks allikaks on 22,2% vastanute poolt välja toodud kohaliku omaalgatuse programm. Samuti on palju saadud ka Hasartmängumaksu nõukogu ning Kultuurkapitali (võrdselt 17%) toetusi.

Järvamaa kolmanda sektori ühenduste rahastamise kohta selgus, et väga vähesed äriühingud toetavad kolmanda sektori ühendusi. Intervjuudes toodi välja, et ettevõtted pigem toetavad läbi mingite teenuste ja toodete andmisega või siis teatud allahindlustega, kuid rahalise ressursi saamine oma tegevuse tarbeks on pisut keerulisem protsess. Ettevõtjate ja kodanikuühenduste vaheline koostöö on väga väike. Kuid on ka häid näiteid. Koostöös erasektoriga on alates erinevate ürituste toetamisest kuni ettevõtjate, pankade ja aktiivsete inimeste annetusteni SA Järvamaa Kogukonnafond andnud välja Järvamaa noore spetsialisti stipendiumit. Tehakse ka turismialast koostööd, loodud on MTÜ „Looduskaar“, kus koos tegutsevad ettevõtjad kui ka MTÜ-d ja kus koostöö toimib läbi erinevate ürituste, samuti Avatud Talude Päeval on kaasatud nii ettevõtjad kui MTÜ-d.

Järvamaa kolmanda sektori ühendused on arvamusel, et Järvamaa omavalitsused peaksid toetama elanikkonna omaalgatuslike ühendusi avaliku tunnustamise ja rahalise toetusega. Arendamiseks kolmanda sektori ühenduste arenguvõimalusi, tuleb kodanikuühiskonda ja ühenduste tegevust (sh vabatahtlik tegevus) järjepidevamalt tunnustada avaliku (sh maakondliku) võimu poolt jagades aunimetusi, preemiaid, toetusi kohalikest

eelarvest. Paide linn on korduvalt välja andnud linna Vapimärgi austavat tunnustust, sh kauaaegsele Diabeedikute ja reumaatikute seltsi eestvedajale. Tulekski korraldada rohkem erinevaid tervisepäevi, doonorite päevi, kodukandi liikumistega seotud päevi valdades jne., kus toimuks ka tunnustamisega seotud autasustamised.

Väga palju oleneb Järvamaa kolmanda sektori areng eestvedajatest. Mittetulundussfääri ja ka ettevõtluse ning omavalitsuste tegevuse arendamiseks on ellu kutsunud Järvamaa Arenduskeskus (JAK), mis allub Ettevõtluse Arendamise Sihtasutusele. JAK aitab mittetulundusühingutel, seltsingutel koostada äriplaane, kirjutada projekte vajaminevatele teenustele ja toodetele, jagab informatsiooni, mida saab EAS-ist. Järvamaa Arenduskeskus on initsiaatoriks Järva maavalitsuse poolt teostatava maakonna arengukava kokkupanekul, kuhu saavad anda ettepanekuid kõik omavalitsused, erasektor ja ka kolmas sektor.

Autor arvab, et tegelikult ei nähta veel maakonda kui tervikut kõigi tema ees seisvate probleemide ja ülesannetega. Kui lähenetaks maakonnale kui tervikule, kaardistades kõik vajaoleva, saab kolmanda sektori võrgustikku paremini ning efektiivsemalt rakendada. Siit tulenebki, et kõige üldlevinumateks probleemideks on ühenduste vaheline koostöö ja ressursside vähesus. See võib olla tingitud sellest, et ühendustel on raskusi toetuste taotlemisega fondidest, ühendustes ei tehta majanduslikult kasulikke tegevusi, millega lisavahendeid teenida, puudub koostöö teiste ühendustega ressursside paremaks ärakasutamiseks, ühenduste liikmed ei panusta ühendustesse aega ega raha, kuigi nad soovivad ühenduste eesmärkide elluviimist.

KOKKUVÕTE

Käesolevas magistritöös analüüsiti kolmanda sektori ühenduste ressursse Järvamaal. Magistritöö teoreetilise osa esimeses alapunktis käsitleti ühenduste muudatusi erinevate autorite lõikes, mis kirjeldavad kolmanda sektori olemust ning selle kujunemist. Anti ülevaade ka vabatahtlike tegevusest ning selgitati välja kodanikuühiskonna rolli tänapäeva ühiskonnas. Töös lähtuti arusaamast, et kolmas sektor on võrdväärne partner kõrvuti avaliku ja erasektori huvidega edendamaks ühiskondlikku elu.

Kolmas sektor on mõeldud kõikide inimeste jaoks olenemata, millises keskkonnast nad pärit on. Kolmanda sektori ühenduste eesmärgiks on teadvustada mingit probleemi laiemalt ning seeläbi aidata kaasa mitmesuguste ühiskonnaprobleemide lahendamisele. Eelkõige on nad mittetulunduslikud ühendused, kelle motivatsioon ei ole tulu teenida, vaid aidata oma ühiskonda.

Magistritöö raames viidi läbi uuring, mille käigus autor küsitles, intervjueris ja analüüsis Järvamaal tegutsevaid kolmanda sektori ühendusi. Küsitlusele vastasid Järvamaal registreeritud mittetulundusühingud, sihtasutused, seltsing, ametiühing, selts, klubi, erakond ja kutseliit. Samuti viidi läbi ka intervjuud nelja Järvamaa katusorganisatsiooniga. Selgus, et paljud Järvamaa ühendused on oma tegevuse lõpetanud ja passiivseks jäänud. Põhjusteks võivad olla, et ühendustes tegutsevate inimeste arv ei ole piisav, et ühendused suudaksid tulemuslikult oma eesmärgi täita, ka noori on keeruline kaasata ja ei mõisteta päris täpselt, mida noored tahavad. Paljud ühendused peavad just inimressursside puudust suurimaks arengu takistuseks. On tõdetud, et nende leidmine ning seejärel nende värbamine ja hoidmine oma ühenduste tegevustes on küllalt raske.

Levinud on struktuur, milles tegutseb üks tugev juht, kellel puudub tugev meeskond ning on pigem passiivne liikmeskond. Järeltulijaid seega peale ei kasva või siis alustab uus juht nullist, kuna pole aktiivselt osalenud varasemas juhtimises. Kolmanda sektori

ühenduste liikmetel on küll oma tegevusvaldkonnast väga head teadmised, kuid tihti puuduvad teadmised ja kompetents, mis on vajalikud kolmanda sektori ühenduste juhtimiseks.

Uuringust ilmnes, et peamisteks rahastamise allikateks oli kohaliku omaalgatuse programm, samuti saadi palju toetusi Hasartmängumaksu nõukogu projektitoetustest ning Kultuurkapitalist. Kuigi uuringu tulemustest ilmnes, et Järvamaa kolmanda sektori ühenduste koostöö teiste Järvamaa ühendustega on otsese vajaduse puudumise tõttu vähene, teevad ühendused siiski mingil määral ühistööd sama valdkonna ühendustega, kohalike omavalitsustega ja riiklike katusorganisatsioonidega.

Euroopa Liidu mõju mittetulundussektori arengule on praktikas mõneti vastuoluline. EL struktuurifondide avanemine Eestile on kaasa toonud võimaluse mittetulundusühenduste osalemiseks projektides, mille rahalised mõõtmed on teises suurusjärgus, võrreldes sellega, millega on harjunud enamik ühendusi. Tegelikult on struktuurifondide raha taotlemine üsna keeruline protsess, mis nõuab omafinantseeringut ja seab taotleja organisatsioonilisele suutlikkusele kõrged nõuded. Samas seab see kõrged nõuded ka projektkirjutajale, kes peab omama väga häid teadmisi organisatsiooni tegevuse eesmärkidest, tegevuse analüüsimisest ning loomulikult raamatupidamisest. Samuti on väga oluline vahendite saamisel nende kasutamise sihipärasus ja aruandluse koostamine, et vältida toetussummade tagastamist.

Ühenduse alustamisel on väga oluline algperiood, kuna sel ajal luuakse ühenduse seesmisi ressursse, identiteet, liikmeskond, tema eesmärgid, traditsioonid jne. Samuti pannakse paika ka ühenduse välised ressursid, koostöö katusorganisatsioonidega või teiste koostöövõrgustikega, sidemed Eesti Mittetulundusühenduste Ümarlauaga, Eesti Maaelu arengukavaga.

Vaadeldes mittetulundussektori arengut kõige üldisemal tasandil, on esimeseks tähelepanekuks, et nii avaliku sektori kui ka üldsuse suhtumine mittetulunduslikku tegevusse on viimaste aastatega muutunud, kuna on ilmnunud üsna suur teadlikkus ja positiivne suhtumine kolmanda sektori olemasolusse. Põhjusi selleks võib näha mitmeid - Eesti riigil valmis Kodanikeühiskonna Arengu Kontseptsioon, organiseeriti Eesti Mittetulun-

dusühenduste Ümarlaud, oma osa on olnud ka Euroopa Liidul, mille paljud rahastamisvormid eeldavad mittetulundusühendusest partneri osavõttu rahastatavast projektist.

Järvamaa kolmas sektor areneks kiiremini, kui Järvamaad nähtaks kui tervikut oma vajaduste ja probleemidega (teenuste osutamine erivajadusega inimestele, et nende hooldajad saaksid kodust välja tööle või ka puhata, erinevate noortekeskuste, huvialaringide, skateparkide, uisuväljade, jt. tegevuspaikade haldamisega seotud tegevused, eakatele päevakeskuste teenused, meelelahutus, hoogtööpäevad haljastuses (oma lillepeenar), lapsehoiuteenus, et vanem saaks rahuga tööl käia jms). Tegevusi jagub, aga selleks on vajalik kogukondlikku kokkulepet, kes mida teeb. On vaja välja töötada motivatsioonitegur, mis käivitab selle tegevuse. Mittetulundus- ja kodanikeühenduste areng ning avaliku sektori toetus arengule on kodanikuühiskonna ülesehitamisel ning kohaliku arengu tagamisel väga tähtis. Mittetulundusühendustel on regionaalses ja kohalikus arengus oluline ja suurenev roll ka Järvamaal.

VIIDATUD ALLIKAD

1. **Anheier, H.** The Third Sector in Europe: Five theses. Civil Society Working Paper, 2002, No. 12.
[<http://eprints.lse.ac.uk/29051/1/CSWP12.pdf>]. 10.05.2014.
2. **Anheier, H. K., Seibel, W.** The third sector: comparative studies of nonprofit organizations. Berlin; New York: de Gruyter, 1990, 413 p.
3. Anspal, Silva. (MTÜ Järva Arengu Partnerid tegevjuht). Autori intervjuu. Helisalvestis. Roosna-Alliku, 05.05.2014.
4. **Ausmees, K.** Eesti mittetulundusühingute tegevuse rahastamine. Tallinna Tehnikaülikooli Tallinna Kolledž, 2004, 65 lk. (Diplomitöö)
5. Avatud Eesti Fond 2014.
[<http://oef.org.ee/meist/avatud-eeesti-fondist/>]. 01.05.2014.
6. **Chaves, R., Monzon, J. L.** The social economy in the European Union. -The European Economic and Social Committee, 2007, N°. CESE/COMM/05/2005.
[http://www.ciriec.ulg.ac.be/fr/telechargements/RESEARCH_REPORTS/EESC2007_%20EnglishReport.pdf]. 10.05.2014.
7. **Clark, C., Rosenzweig, W., Long, D., Olsen, S.** Double Bottom Line Project Report: Assessing Social Impact in Double Bottom Line Ventures. 2004, 72p.
8. **Cohen, L. J., Arato, A.** Civil Society and Political Theory. London: MIT Press, 1995, 771 p.
[<http://www.jstor.org.ezproxy.utlib.ee/stable/pdfplus/2132296.pdf>]. 08.03.2014.
9. **Edwards, M.** Civil society. United Kingdom: Polity Press, Blackwell Publishing Ltd, 2004, 131 p.
10. Eesti Inimarengu Aruanne 2007. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, 2008.
[http://kogu.ee/public/trykised/EIA07_est.pdf]. 08.03.2014.
11. Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon. – Siseministeerium, 2002.
[<https://www.siseministeerium.ee/30410>]. 30.03.2014.

12. Euroopa Liidu Struktuuritoetused.
[<http://www.struktuurifondid.ee/toetatavad-valdkonnad/>]. 01.05.2014.
13. **Fletcher, A., Guthrie, J., Steane, P., Roos, G., Pike, S.** Mapping stakeholder perceptions for a third sector organization. - *Journal of Intellectual Capital*, 2003, Vol. 4, No. 4, pp. 505-527.
[<http://www.emeraldinsight.com.ezproxy.utlib.ee/journals.htm?issn=1469-1930&volume=4&issue=4&articleid=884000&show=html&PHPSESSID=l6sc05b63mlhlu7t2r2iqg2u0>]. 01.05.2014.
14. **Gramberg, A., Vutt, M.** Vabatahtliku tegevuse väljakutsed Eestis. - *Riigikogu Toimetised*, 2005, nr 11.
[<http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=11561&op=archive2>]. 01.05.2014.
15. **Haamer, V.** Kodanikuühiskond: kellele, milleks? *Riigikogu Kantselei: Riigikogu Toimetised*, 2003, nr. 8, lk. 169-174.
[<http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=11410>]. 01.05.2014.
16. **Hadzi-Miceva, K.** Comparative Analysis of European Legal Systems and Practices Regarding Volunteering. - *ECNL*, 2008, Vol. 9, No. 3, 23 p.
[http://www.icnl.org/research/journal/vol9iss3/art_1.htm]. 01.05.2014.
17. **Hadzi-Miceva, K., Shea, C.** Law on Volunteers and Volunteering in Central and Eastern Europe and Eurasia. USAID, 2008, 33 p.
[<http://www.icnl.org/research/resources/volunteerism/ngosiextract.pdf>]. 9.04.2014.
18. **van Hal, T., Meijs, L., Steenbergen, M.** Volunteering and Participation on the Agenda. Utrecht: CIVIQ, 2004, 224 p.
19. **Hinsberg, H., Mahlapuu, K., Mikko, E., Ohvril, A., Urm, T.** Organiseeritud vabatahtliku tegevuse kommunikatsioonistrateegia. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis, 2012, 85 lk.
[http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Publikatsioonid/Vabatahtlike_kommunikatsioon.pdf]. 17.04.2014.
20. **Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P.** Uuri ja kirjuta. Tallinn: Eesti Kodanikuühenduste Liitude Esinduskogu, 2001, 412 lk.
21. **Holm, K.** Hea valitsemine. Tallinn: EMSL, 2007, 40 lk.
[http://www.ngo.ee/sites/default/files/files/Hea_valitsemineWEB.pdf]. 17.04.2014.

22. **Howard, M.M.** The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 21 p.
[<http://ebooks.cambridge.org.ezproxy.utlib.ee/ebook.jsf?bid=CBO9780511840012>]
20.04.2014.
23. **Hustnix, L., Cnaan, R. A., Handy, F.** Navigating Theories of Volunteering: A Hybrid Map for a Complex Phenomenon. - Journal for the Theory of Social Behaviour, 2010, Vol. 40, No. 4, pp. 410-434.
[<https://biblio.ugent.be/input/download?func=downloadFile&recordOID=1100542&fileOID=1102306>]. 01.05.2014.
24. Järvamaa Infoportaal. [<http://www.jarva.ee/index.php?page=373>]. 31.03.2014.
25. **Järvelill, R.** Kolmas sektor meil ja Inglismaal. – Riigikogu Toimetised, nr. 2, 2000.
[<http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=11662&op=archive2>]. 17.03.2014.
26. Jätkusuutlikkuse indeks 2012. USAID.
[http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/2012CSOSI_0.pdf]. 08.03.2014.
27. **Kadak, K.** Kodanikuühenduste rahastamine kohalike omavalitsuste eelarvest tallinna ja tartu näitel. Tartu: Tartu Ülikool, 2005, 74 lk. (Bakalaureusetöö)
28. **Kaplan, R.** Strategic Performance Measurement and Management in Nonprofit. Jossey-Bass, A Publishing Unit of John Wiley & Sons, Inc, 2001, pp. 360-361.
[http://download.clib.psu.ac.th/datawebclib/e_resource/trial_database/WileyInterScienceCD/pdf/NML/NML_5.pdf]. 10.05.2014.
29. KATA. Kodanikualgatuse toetamise arengukava 2007-2010. - Tallinn: Siseministeerium, 2007.
[https://www.siseministeerium.ee/failid/KATA_2007_2010.pdf]. 08.03.2014.
30. **Keskpaik, A., Lass, J., Läänesaar, J., Mitt, T., Pikner, T., Pirso, A., Tamm, E.** Kohaliku omavalitsuse arengukava koostamise soovitusel. Tallinn-Tartu: Siseministeerium, 2002, 116 lk.
[https://www.siseministeerium.ee/public/raamat_binary.pdf] 17.04.2014
31. Kodanikuühiskonna arengukava 2011-2014. Tallinn: 2011.
[https://www.siseministeerium.ee/public/KODAR_VV_.pdf]. 08.03.2014.

32. Kodanikeühenduste riigieelarvelise rahastamise analüüs 2006-2007. Tallinn: Siseministeerium, 2008. [https://www.siseministeerium.ee/public/Lisa1_PoliitikasoovitusedP.pdf]. 08.03.2014.
33. Kohaliku omavalitsuse üksuste avalike teenuste lepinguline delegeerimine kodanikuühendustele. Praxis, 2009, 192 lk.
[https://www.siseministeerium.ee/public/SIMDEL_raport.pdf]. 10.04.2014.
34. Kui suur on Eesti kolmas sektor? Siseministeerium 2014.
[<https://www.siseministeerium.ee/kodanikuühiskonna-statistika/>]. 13.03.2014.
35. **Kübar, U.** Rahastamise hea tava. Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit, 2007.
[http://www.ngo.ee/arhiiv/www.ngo.ee/orb.aw/class%3Dfile/action%3Dpreview/id%3D19838/Rahastamise_hea_tava.pdf]. 10.05.2014.
36. **Kübar, U.** Kodanikuühiskonna areng ja hetkeseis Eestis 2010. aastal. Tallinn: Inimõiguste Keskus, 2010.
[<http://humanrights.ee/inimoiguste-aruanne-2/inimoigused-estis-2011/>]. 08.03.2014.
37. **Lagerspetz, M.** Kodanikuühiskonna lühisõnastik. 3. täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit, 2007, 20 lk.
[<https://www.siseministeerium.ee/public/KYsonastik07WEB.pdf>]. 23.03.2014.
38. **Lagerspetz, M.** Oligarhia raudne seadus Eesti kodanikuühiskonnas. Tallinn: Avatud Eesti Fond, 2007, lk. 153-169.
39. **Larsson, J., Kinnunen, J.** Performance measurement in nonprofits: Much to be gained or a waste of resources? Umeå, 2008, 78p.
[<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:141869/FULLTEXT01.pdf>]. 10.05.2014.
40. **Leetsaar, J.** Ühitegevus ja Euroopa Liit. Tallinn, Eesti Ühistegelise Liit, VI vihik, 2001, 59 lk.
[file:///C:/Users/admin/Downloads/165Yhistegevus_ja_Euroopa_Liit_6vihik.pdf]. 01.05.2014.
41. **Lember, V., Parrest, N., Tohvri, E.** Vabaühendused ja avalikud teenused: partnerlus avaliku sektoriga. Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit, 2011, 63 lk.

- [<http://www.ngo.ee/sites/default/files/files/Vaba%C3%BChendused%20ja%20avalikud%20teenused%20-%20partnerlus%20avaliku%20sektoriga.pdf>]. 01.05.2014.
42. **Liiv, D.** Avaliku võimu ja mittetulundussektori vahelised koostöökokkulepped: uued arengud, uued käsitlused. Tallinn: Balti-Ameerika partnerlusprogramm, Avatud Eesti Fond, 2007, lk 82-100.
 43. **Lõhmus, M.** Kodanikualgatus ja kolmas sektor. *Estonica*, 2009.
[http://www.estonica.org/et/%C3%9Chiskond/Avalikkuse_areng/Kodanikualgatus_ja_kolmas_sektor/] 28.03.2014.
 44. **Machin, J., Paine, A. E.** Management Matters: A National Survey Of Volunteer Management Capacity. London: Institute for Volunteering Research, 2008, 61 p.
[<http://www.valuenetwork.org.uk/Documents%20for%20Website/Subgroup%20B/Background%20papers/IVR%20Manag%20Matters.pdf>]. 01.05.2014.
 45. **Mandel-Madise, M., Bobkov, M.** Kodanikuühenduste riiklik rahastamispoliitika Eestis. - Riigikogu Toimetised, 2009, nr 19.
[<http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=13831&highlight=mittetulundussektor&op=archive2>]. 20.04.2014.
 46. **McLeish, B.** Successful Marketing Strategies For Nonprofit Organizations. New York: John Wiley and Sons, Inc, 1995, pp. 22-26.
[<http://onlinelibrary.wiley.com/book/10.1002/9781118386736>]. 01.05.2014.
 47. Mis on kodanikuühiskond. Hea Kodanik, 2014.
[<http://www.ngo.ee/kodaniku%C3%BChiskond>]. 08.03.2014.
 48. **Mulgan, R.** The accountability of Community Sector Agencies: a comparative framework. Australian National University, 2001, 28 p.
[<http://www.hapinternational.org/pool/files/acctcommsect.pdf>]. 10.05.2014.
 49. **Muukkonen, M.** The Familiar Unknown – Introduction to Third Sector Theories. - University of Joensuu, 2000, 389 p. (licentiate thesis)
[http://marttimuukkonen.pp.fi/Muukkonen_The_Familiar_Unknown.pdf]. 17.03.2014.
 50. **Mänd, K.** Marketing: Võimalus ja vahend tulemuste saavutamiseks kodanikuühendustele ja organisatsioonidele. Infotrükk, 2002, lk. 28-30.
 51. **Mänd, K.** Katusorganisatsioonid ja võrgustikud Eestis. Vabauhenduste arengust Eestis: ülevaade 2005. Eesti mittetulundussektori jätkusuutlikkuse võrdlev hinda-

- mine ja vajaduste analüüs. - Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit, 2006, lk. 72-74.
[<http://www.ngo.ee/sites/default/files/files/Vaba%C3%BChenduste%20Arenlust%202005.pdf>]. 10.05.2014.
52. **Nelson, P., Phillips, T., Haugh, H.** Beyond Philanthropy: Community Enterprise as a Basis for Corporate Citizenship. -Journal of Business Ethics, 2005, Vol. 58, Issue 4, p327-344, 18p.
53. Paas, Ülo. (Järvamaa Puuetega Inimeste Koda juhataja). Autori intervjuu. Helisalvestis. Paide, 07.05.2014.
54. **Penner, L. A.** Dispositional and organizational Influences on Sustained Volunteerism: An Interactionist Perspective. - Journal of Social Issues, 2002, Vol. 58, No. 3, pp. 447-467.
[<http://nclc203wagner.pbworks.com/f/Demographic.pdf>]. 01.05.2014.
55. **Pevcin P.** Analysis of cross-country differences in the non-profit sector size. - Prague Economic Papers, 2012, issue 2, pp. 186-204.
[<file:///C:/Users/admin/Downloads/418.pdf>]. 10.05.2014.
56. **Pope, J., Isely, E., Asamo-Tutu, F.** Developing a Marketing Strategy for Nonprofit Organizations: An Exploratory Study. - Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing, 2009, No. 21, pp. 184–201.
[<http://eds.a.ebscohost.com.ezproxy.utlib.ee/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=ec77e11b-d162-435c-8d1c-4255618d03ec%40sessionmgr4004&vid=2&hid=4108>].
10.05.2014.
57. Projekti „Vabatahtlikel baseeruva tugiteenuse arendamine hajaasustuses“ üle-Eestilise laiendamise võimaluste analüüs. Tallinn: MTÜ Eesti Naabrivalve, 2011, 107 lk.
[http://naabrivalve.ee/documents/Nupuprojekt/Projekti_jatkusuutlikkuse_analyys.pdf]. 10.05.2014.
58. **Rammo, A.** Vabaihenduste arengust Eestis: ülevaade 2005. Eesti mittetulundussektori jätkusuutlikkuse võrdlev hindamine ja vajaduste analüüs. Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit 2005, 96 lk.
[<http://www.ngo.ee/sites/default/files/files/Vaba%C3%BChenduste%20Arenlust%202005.pdf>]. 01.05.2014.

59. **Ramos, S., Mourão, P. R.** The determinants of the growth and solidification of the Third Sector – A Comparative Analysis. Antwerp: 4th CIRIEC International, 2013, 30 p. [http://www.ciriec-ua-conference.org/images/upload/pdf/PAPERS/344_Ramos_txt.pdf]. 10.05.2014.
60. **Raudla, H.** Kodaniku raamat. Tallinn: Eesti Vabariidusliit ja Siseministeerium, 2002, 23-28 lk. [https://www.siseministeerium.ee/public/kodaniku_raamat.pdf]. 08.03.2014.
61. Regionaaltoetused Järvamaal 2013. Siseministeerium 2014. [https://www.google.ee/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCkQFjAA&url=https%3A%2F%2Fwww.siseministeerium.ee%2Fpublic%2FToetused_2013_Jarvamaa.docx&ei=13ILU8-YN-Sv7AbIloGwBA&usg=AFQjCNGxVDxSSIIhuDD4A1AcTLSSfLC9ww&bvm=bv.64542518,d.ZGU]. 13.04.2014.
62. Registrate ja Infosüsteemide Keskus. [<http://www.rik.ee/et/e-ariregister/statistika>]. 17.03.2014.
63. Regionaaltoetuste kokkuvõte. Siseministeerium 2014. [<https://www.siseministeerium.ee/2013-a-kokkuvote/>]. 01.05.2014.
64. **Reisberg, T.** Kodanikeühenduste tulemuslikkuse hindamise võimalused ja probleemid haridusvaldkonna näitel. TÜ juhtimise ja turunduse instituut, 2007, 75 lk. (magistriprojekt)
65. **Rikmann, E.** Avamisest mõistmiseni: kodanikeühiskonna olemus ja võimalused. – Tallinn: Avatud Eesti Fond, 2003, lk. 11-31.
66. **Rikmann, E.** Kodanikualgatuse organiseerumine Eestis 1998-2005. Tallinn: Avatud Eesti Fond, 2007, lk. 109-131.
67. **Rikmann, E., Lagerspetz, M., Ruutsoo, R.** Kaks aastamümmet kodanikualgatus, poolteist aastakümnet kodanikualgatuse uurimist Eestis. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2007, lk. 7-21.
68. **Rikmann, E., Lagerspetz, M., Vallimäe, T., Keedus, L., Sepp, M., Jesmin, T., Hinno, K.** Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis 2009/2010. – Tallinn: Tallinna Ülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, Kodanikeühiskonna uurimis- ja arenduskeskus, 2010, 151 lk. (uurimuse raport)
69. **Rochester, C.** Volunteering England. A literature review, 2006, 44 p.

- [<http://practicalwisdomr2z.co.uk/consultancy/wp-content/uploads/2011/05/Making-sense-of-volunteering-ROCHESTER-2006.pdf>]. 29.03.2014.
70. **Roop, A.** Kodanikeühenduste mõju Euroopa Liidule. - Riigikogu Toimetised, 2004, nr. 9.
[<http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=11559&op=archive2>]. 13.03.2014.
71. **Salamon, L., Anheier, R.** The Emerging Sector Revisited: A Summary. Baltimore: The Johns Hopkins University, 1999, 32 p.
[http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/downloads/2011/11/Emerging-Sector-Revisited_1999.pdf]. 20.03.2014.
72. **Snyder, M., Omoto, A. M.** Volunteerism: Social Issues Perspectives and Social Policy Implications. - Social Issues and Policy Review, 2008, Vol. 1, No. 2, pp. 1-36. [<http://onlinelibrary.wiley.com.ezproxy.utlib.ee/doi/10.1111/j.1751-2409.2008.00009.x/pdf>]. 01.05.2014.
73. **Taevere, A., Loor, M.** Kodanikualgatuse ja ärisektori suhted Eestis. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2007, lk. 72-85.
74. Tippi, Toomas. (MTÜ Järvamaa Omavalitsuste Liidu tegevdirektor). Autori intervjuu. Helisalvestis. Paide, 08.05.2014.
75. Trumm, Riina. (MTÜ Kodukant Järvamaa juhatuse esimees). Autori intervjuu. Helisalvestis. Türi, 06.05.2014.
76. **Trummal, A., Lagerspetz, M.** Eesti kodanikeühendused täna. Tuntud ja tundmatu kodanikeühiskond. Tallinn: Kunst, 2003, 33 lk.
77. **Tyler, M. C.** Benchmarking in the non-profit sector in Australia. – Benchmarking, 2005, No. 12, No. 3, pp. 219–235.
[<http://www.emeraldinsight.com.ezproxy.utlib.ee/journals.htm?issn=1463-5771&volume=12&issue=3&articleid=1502382&show=html>]. 01.05.2014.
78. **Uus, M., Hinsberg, H., Mänd, T., Batueva, V.** Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis 2013. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis, 2013, 89 lk.
[https://www.siseministerium.ee/public/vabatahtlikus_tegevuses_osalemine_2013.pdf]. 29.03.2014.
79. Vaba Tahe. [<http://www.vabatahtlikud.ee/vta/>]. 01.05.2014.
80. Vabatahtlik tegevus. Vabatahtlike vārav 2013.
[<http://www.vabatahtlikud.ee/et/Vabatahtlik-tegevus>]. 08.03.2014.

81. Vabäühenduste manifest 2011. [<http://www.ngo.ee/manifest11>]. 01.05.2014
82. Volunteering in the European Union. GHK 2010.
[http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/doc1018_en.pdf]. 01.05.2014.
83. **Weller, G. R.** Young Irish Adults in Civic Society: Volunteering, Reflexive Identity Work and Social Capital. Dublin: Dublin Institute of Technology, 2008.
[<http://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=appadoc>].
08.03.2014.
84. **Wilson, J., Musick, M.** Attachment to Volunteering. - Sociological Forum, 1999, Vol. 14, No. 2, pp. 243-272.
[<http://www.jstor.org.ezproxy.utlib.ee/stable/pdfplus/684795.pdf>]. 08.03.2014.
85. **Wilson, J., Musick, M.** The Effects of Volunteering on the Volunteer. - Law & Contemporary Problems, 2000, Vol. 62, No. 4, pp. 141-168.
[<http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1150&context=lcp>].
08.03.2014.
86. **Ümarik, M.** Kodanikualgatuse rahastamine Eestis: rahastamispraktikate mõju ühenduste jätkusuutlikkusele. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2007, lk. 170-191.

Lisa 1. EKAKi rakendamise pikaajalised ja lühiajalised prioriteedid

Pikaajalised

1. Kodanikuhariduse ja -aktiivsuse taseme oluline tõus ja osalusdemokraatia tugevdamine.
2. Avaliku võimu ja kodanikualgatuse partnerlusel põhineva koostöökultuuri juurutamine, heade koostöötavade tutvustamine ja laialdane kasutuselevõtt ning koostöövõrgustiku loomine.
3. Kodanikualgatuse tugisüsteemi toimimise tagamine.

Lühiajalised

1. Kodanikualgatusliku sektori ning selle jätkusuutlikkuseks vajalike tingimuste kaardistamine, kodanikeühenduste klassifitseerimissüsteemi väljatöötamine ja statistika korrastamine.
2. Koostöö- ja tugistruktuuride kaardistamine, korrastamine ja tugevdamine.
3. Kodanikualgatusliku sektori eetikakoodeksi laialdane tutvustamine.
4. Kodanikualgatusega seonduvate õigusaktide läbivaatamine ja vajaduse ilmnemisel selle täiendamise kavandamine.
5. Mehhanismide väljatöötamine kodanikeühenduste esindajate kaasamiseks valdkondlike poliitikate ja õigusloome ettevalmistamisse ja elluviimisse.
6. Kodanikeühenduste avalikest eelarvetest toetamise ja sellest üldsuse teavitamise süsteemi kaardistamine, korrastamine ja täiustamine.
7. Avaliku võimu ja ühiskonna vaheliste info- ja tagasisidekanalite täiustamine.
8. Avaliku võimu asutuste ja kodanikeühenduste vaheliste koostöölepingute sõlmimise ja teostamise korra väljatöötamine.
9. Avalike teenuste pakkumise üldiste standardite ning nende osutamise kodanikeühendustele delegeerimise põhimõtete ja korra väljatöötamine.

Allikas: (Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon, 2002).

Lisa 2. Eesti regionaalvaldkonna toetuste statistika maakondade lõikes

Maakond	Projektide arv			Toetus ühe elaniku kohta (EUR)
	kokku	sh välistoetused	sh siseriiklikud toetused	
Harju	200	6	194	10
Hiiu	48	-	48	21
Ida-Viru	93	8	85	109
Jõgeva	79	2	77	13
Järva	56	-	56	23
Lääne	55	1	54	36
Lääne-Viru	92	1	91	10
Põlva	79	-	79	14
Pärnu	98	4	94	126
Rapla	74	1	73	31
Saare	77	1	76	68
Tartu	118	6	112	73
Valga	62	4	58	25
Viljandi	115	3	112	100
Võru	104	7	97	104

Allikas: (Regionaaltoetused Järvemaal 2014; autori koostatud).

Lisa 3. Küsitluse ankeet

Tere,

Olen Tartu Ülikooli majandusteaduskonna üliõpilane Marit Sarapuu ja viin seoses oma magistritööga “Kolmanda sektori ressursid Järvamaal” läbi uuringut, et saada ülevaade kolmanda sektori ühendustest Järvamaal. Teie vastuseid kasutatakse ainult käesoleva magistritöö koostamiseks ning selle põhjal järelduste tegemiseks. Uuringu läbiviija tagab küsimustikus esitatud andmete anonüümsuse ning soovijatele antakse uuringu tulemuste kohta tagasiside. Et kokku hoida Teie aega, on küsimustik koostanud valikvastustega ning see asub aadressil www.connect.ee/uuring/316077457/. Küsimustele vastamine ei tohiks võtta üle 10 minuti. Vastused palume tagastada hiljemalt 7. aprilliks 2014.

Ette tänades,
Marit Sarapuu
e-mail: marit@atko.ee

1. Teie ühenduse tegutsemise liik?

- a) MTÜ
- b) sihtasutus
- c) seltsing
- d) ametiühing
- e) kodanikuühendus
- f) ühing
- g) selts
- h) klubi
- i) erakond
- j) kutseliit

2. Teie ühenduse asutamise aeg?

- a) kuni 1990
- b) 1991-1999
- c) 2000-2005
- d) 2006-2009
- e) 2010-2014

Lisa 3 järg

3. Teie ühenduse tegevusvaldkond?

- a) põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük
- b) mäetööstus
- c) töötlev tööstus
- d) elektrienergia, gaasi, auru ja konditsioneeritud õhuga varustamine
- e) veevarustus; kanalisatsioon, jäätme- ja saastekäitlus
- f) ehitus
- g) hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja mootorrataste remont
- h) veondus ja laondus
- i) majutus ja toitlustus
- j) info ja side
- k) finants- ja kindlustustegevus
- l) kinnisvaraalane tegevus
- m) kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus
- n) haldus- ja abitegevused
- o) avalik haldus ja riigikaitse; kohustuslik sotsiaalkindlustus
- p) haridus
- q) tervishoid ja sotsiaaltoetused
- r) kunst, meelelahutus ja vaba aeg
- s) muud teenindavad tegevused
- t) kodumajapidamiste kui tööandjate tegevus

4. Teie ühenduse tegutsemine on suunatud

- a) kohalikule tasandile
- b) maakondlikule tasandile
- c) üle-eestilisele tasandile
- d) rahvusvahelisele tasandile

5. Kui palju on Teie ühendusel liikmeid?

- a) kuni 2 liiget
- b) 2-10 liiget
- c) 10-20 liiget
- d) üle 20 liikme

6. Teie ühenduse kaasamine maakondlike strateegiate koostamisel

- a) piisav kaasamine
- b) võiks rohkem kaasata
- c) ei kaasata üldse
- d) ei oska öelda
- e) muu (võimalusel palun täpsustage).....

Lisa 3 järg

7. Teie ühenduse kaasamine kohalike omavalitsuste strateegiade koostamisel

- a) piisav kaasamine
- b) võiks rohkem kaasata
- c) ei kaasata üldse
- d) ei oska öelda
- e) muu (võimalusel palun täpsustage).....

8. Palgaliste töötajate olemasolu Teie ühenduses

- a) jah, alalise põhikohaga
- b) jah, projektipõhised töötajad (projektijuht, projekti raamatupidaja)
- c) jah, ajutine personal vastavalt vajadusele
- d) ei ole

9. Vabatahtlike kaasamine Teie ühenduse tegevustes

- a) kaasame sageli
- b) on ette tulnud
- c) ei ole vajadust vabatahtlikke kaasata
- d) ei ole vabatahtlikke kaasanud

10. Tegevused, kuhu kaasate sagedamini vabatahtlikke (võite valida mitu vastust)

- a) ühenduste poolt korraldatud ürituste abipersonaliks
- b) projektitaotluste kirjutamisel
- c) kaasame ekspertidena konsultatsioonidel
- d) ühenduse igapäevategevuste läbiviimisel
- e) muu (võimalusel palun täpsustage).....

11. Kuidas planeerite oma ühenduse tegevust?

- a) projektipõhiselt
- b) tegevusplaan ja eelarve on koostatud vähemalt ühe aasta peale
- c) vastavalt vajadusele
- d) muu (võimalusel palun täpsustage).....

12. Ühenduse peamised tuluallikad olulisuse järgi (1 - väga oluline, 5 - kõige vähem oluline)

- a) liikmemaksud, sisseastumismaksud
- b) toetused KOVilt
- c) tulud majandustegevusest
- d) toetused riigilt
- e) toetused riiklikest fondidest ja organisatsioonidelt
- f) toetused Eesti ettevõtetelt
- g) toetused Eestis elavatelt eraisikutelt

Lisa 3 järg

- h) toetused kohalikest fondidest
- i) tulud varalt, sh ruumide rendile andmiselt
- j) toetused välisriikide organisatsioonidelt
- k) toetused EL programmidest
- l) toetused välisriikides elavatelt eraisikutelt
- m) tulud loteriidest, heategevusüritustest või korjandustest
- n) toetused välisriikide valitsustelt
- o) toetused eraõiguslikest fondidest
- p) muud tulud (võimalusel palun täpsustage).....

13. Toodete müük ja teenuste osutamine

- a) jah, osutame teenuseid ja müüme tooteid
- b) jah, müüme tooteid
- c) jah, osutame teenuseid
- d) ei osuta teenuseid ja ei müü tooteid

14. Püsikulude katmise allikad (võite valida mitu vastust)

- a) kohaliku omavalitsuse toetus
- b) liikmemaksud
- c) liikmed katavad kulud oma isiklikest rahalistest vahenditest
- d) omateenitud tulu
- e) projektitoetus
- f) sponsorlus
- g) püsikulusid ei olegi

15. Mille jaoks vajab Teie ühendus enim rahalist toetust? (võite valida mitu vastust)

- a) tegevustoetuseks
- b) töötajate (nt projektijuhti, raamatupidaja) palkamiseks
- c) ühenduse püsikulude katteks (rent, side-ja kontorikulud)
- d) olemasolevate ruumide ja hoonete remondiks
- e) hoonete, rajatiste (spordiväljakud, külaplatsid, mänguväljakud) ehitamiseks
- f) tehniliste vahendite (arvuti, printer, internetiühenduse tarvikud jne) soetamiseks
- g) ürituste korraldamiseks
- h) koolitusel osalemiseks
- i) heakorratöödeks
- j) nõustajate palkamiseks
- k) muu (võimalusel palun täpsustage).....

16. Millistest programmidest ja fondidest on Teie ühendus toetusi taotlenud (võite valida mitu vastust)

- a) Kohaliku omaalgatuse programm
- b) Kultuurkapital
- c) Hasartmängumaksu nõukogu projektitoetused

Lisa 3 järg

- d) Külade uuendamise ja arendamise programm (PRIA)
- e) Eesti Rahvuskultuurifond
- f) Maaelu Edendamise Sihtasutuse projektikonkurss
- g) Keskkonnainvesteeringute Keskus (KIK)
- h) Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise programm
- i) Euroopa Liidu Sotsiaalfond
- j) Vabaühenduste Fond
- k) Hasartmängumaksu investeeringutoetused
- l) Euroopa Noored
- m) Kodanikuühiskonna Sihtkapital (KÜSK)
- n) Piirkondliku arengu kavandamise programm (EAS)
- o) Päästeameti projektikonkurss
- p) Euroopa territoriaalse koostöö programmid Eestis
- q) Majandusministeeriumi projektikonkurss MTÜ-dele
- r) pole taotlenud

17. Kui tihti saab Teie ühendus toetust (sponsorlust) äriühingutelt

- a) sageli
- b) pigem harva
- c) harva
- d) mitte kunagi

18. Teie ühenduse koostööpartnerid (võite valida mitu vastust)

- a) maavalitsus
- b) kohalik omavalitsus
- c) teised Järvamaa ühendused
- d) Järvamaa koolid ja lasteaiad
- e) kultuurimajad
- f) ettevõtjad
- g) sama valdkonna ühendused
- h) maakondlik katuseorganisatsioon
- i) riiklik katuseorganisatsioon
- j) poliitiline partei
- k) ülikool
- l) kogudus või usuühendus

19. Teie ühenduse koostöö teiste Järvamaa ühendustega

- a) tihe koostöö
- b) vähene, kuna puudub otsene vajadus koostööks
- c) nõrk koostöö
- d) ei tee koostööd
- e) muu (võimalusel palun täpsustage)

Lisa 3 järg

20. Teie ühenduse koostöö Järvamaa omavalitsusega

- a) väga tihe koostöö
- b) vähene, kuna puudub otsene vajadus koostööks
- c) nõrk koostöö, vähene vastaspoole huvi
- d) nõrk koostöö, puudub oma huvi
- e) ei tee koostööd
- f) ei soovi koostööd teha

21. Kuidas peaksid Järvamaa omavalitsused Teie arvates toetama elanikkonna kolmanda sektori ühenduste tegevust? (võite valida mitu vastust)

- a) avalik tunnustamine
- b) rahaline toetus
- c) maksusoodustused
- d) ruumide, elektri, telefonide tasuta kasutamise võimaldamine
- e) sponsorluse soodustamine
- f) tasuta nõustamine
- g) seminaride toetamine
- h) muu (võimalusel palun täpsustage)

22. Kuidas peaks riik Teie arvates toetama elanikkonna kolmanda sektori ühenduste tegevust? (võite valida mitu vastust)

- a) avalik tunnustamine
- b) rahaline toetus
- c) maksusoodustused
- d) ruumide, elektri, telefonide tasuta kasutamise võimaldamine
- e) sponsorluse soodustamine
- f) tasuta nõustamine
- g) seminaride toetamine
- h) muu (võimalusel palun täpsustage)

Lisa 4. Intervjuu küsimused

1. Kirjeldage palun, millised on Teie arvates Järvamaa kolmanda sektori ühenduste probleemid?
2. Millist tuge vajavad Teie arvates Järvamaa kolmanda sektori ühendused probleemide lahendamisel?
3. Mille jaoks vajavad Järvamaa kolmanda ühendused Teie arvates enim rahalist toetust?
4. Kirjeldage palun, milline on Järvamaa kolmanda sektori ühenduste omavaheline koostöö?
5. Kirjeldage palun, milline on Järvamaa kolmanda sektori ühenduste koostöö erasektoriga?
6. Kirjeldage palun, milline on Järvamaa kolmanda sektori ühenduste koostöö avaliku sektoriga?
7. Kirjeldage palun, milline on vabatahtlike roll Järvamaa kolmanda sektori ühenduste tegevustes Teie arvates.
8. Milliseid on Teie arvates Järvamaa kolmanda sektori ühenduste arenguvõimalused?

SUMMARY

THIRD SECTOR RESOURCES IN JÄRVAMAA

Marit Sarapuu

In the Master thesis there were examined the resources of the third sector in Järvamaa. The theoretical part covers the changes of non-profit organizations (NPO) by various authors describing the nature of the third sector and its development. There was given an overview of the activities of the volunteers and also a explanation about the role of civil society in modern society. The work was based on the assumption that the third sector is an equal partner alongside the public and private sector to promote social life.

The third sector is meant for all people, regardless of what kind of environment they are from. The aim is to raise awareness of third sector associations and contribute to various social problems. Primarily, they are non-profit organizations (NPO), whose motivation is not to generate income, but to help their society.

For the master thesis a study was performed, during which the author questioned, interviewed and analyzed third sector organizations in Järvamaa. Respondents for the survey were registered non-profit organizations, foundations, associations, trade unions, a club, political parties and trade unions in Järvamaa. Also, interviews were also conducted with four Järvamaa third sector organizations. It turned out that many of the NPO in Järvamaa have stopped with their work and remained passive. The reasons for this may be that there are not many people working in NPO that the NPO would be able to effectively fulfill its goals, also it's hard to involve young people to NPO and its hard to understand exactly what young people want. Many organizations find that the lack of human resources is the major obstacle for the NPO to develop. It is recognized, that

finding people and then their recruitment and retention for NPO activities is quite difficult.

Also there is the problem of missing teams- it is common to see the structure, where there is a strong leader who does not have a strong team, and a rather passive membership. Descendants are in lack and most of the time the new leaders start from the beginning as they have not been actively involved in the earlier management. The third sector association members have a very good knowledge of their field of activity but often lack the knowledge and expertise necessary for the management of the third sector.

The survey revealed that the major sources of funding are the Local Initiative Program, also many grants were received from the Gambling Council projects and from the Cultural Capital. The results of the study showed that the third sector organizations relationships with other Järvamaa's third sector organizations is limited due to the lack of direct need. However they will cooperate in some extent, as well with local governments and national third sector organizations.

The European Union's influence in the development of the non-profit organizations is in practice somewhat controversial. The opening of EU structural funds to Estonia has given the opportunity for non-profit organizations to participate in projects with a financial dimensions of a different magnitude, compared to what most associations are used to. In fact, applying for the structural funds can be a fairly complex process that requires self-financing and puts high demands for the applicant for the organizational capacity. However, it sets high standards for the project writer, who must have very good knowledge of the organization's objectives, activities and of course, the analysis of the accounts. It is also very important to show purposefulness regarding the funds, in order to prevent the return of the grant amounts.

The starting period of a third sector organization is very important, during that time inner resources will be created and the identity, membership, its objectives, traditions are established. Also the external resources, cooperation with other third sector organizations or networks that ties Estonian NGO Roundtable and the Estonian Rural Development Plan will be confirmed.

Looking at the development of the nonprofit sector the most general level, in recent years both the public and the public sector have changed its views for non-profit activities because there has occurred awareness and a positive attitude to the existence of the third sector. The reasons behind this can be seen in number of things - the development of the Estonian Civil Society Development Concept, the organizing of the Estonian NGO Roundtable and the participation of the European Union, which many non-profit partners of funding are required in funded projects.

Järvamaa's third sector would develop faster if Järvamaa is seen as a whole, with their needs and concerns (services for people with special needs so their caregivers could leave the house for work or even relax, various youth centers, hobby groups, skateparks, skating rink, operational sites related to the management activities for the elderly day centers services, entertainment, landscaping (everyones own flower bed), child care, parents can go to work in peace, etc.). There are various activities, but it requires community agreement on who does what. There is a need to develop a motivational factor that triggers its activity. The development of Non-profit and civil organizations and the support of the public sector for development is very important to the growth of the civil society and local development. Regional and local NGOs so important and increasing role in the development of the county.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marit Sarapuu

(sünnikuupäev: 12.04.1988)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „KOLMANDA SEKTORI RESSURSID JÄRVAMAAL“, mille juhendaja on lektor Merike Kaseorg
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 20.05.2014